

Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero

Delrapport april 2020

Innehåll

Inledning.....	3
Forskningen bakom satsningen.....	6
Upplägg	19
Satsningen i siffror	20
Kommunernas deltagande.....	21
Kommunernas goda exempel.....	22
Töreboda kommun	22
Hjo kommun.....	26
Skövde kommun.....	30
Lidköpings kommun	35
Tidaholms kommun.....	39
Skara kommun.....	44
Utvärderarnas perspektiv	49
Lärares psykosociala arbetsmiljö	49
Samverkan i komplexitet.....	51
Evidens	55
Inför framtiden	59
Vill du veta mer?.....	60

Textförfattare: Författarna namnges i varje kapitel.

Illustrationer: Louise Wester.

Redaktör: Malin Gustafsson.

Inledning

Så utvecklas satsningen *Trygghet och Studiero* i Skaraborg

*Susanne Sandgren, processledare, Skaraborgs kommunalförbund
och Malin Gustafsson, folkhälsostrateg, Västra
Götalandsregionen*

I Skaraborg är nästan var tredje invånare barn eller ungdom mellan 0-24 år. Att dessa ges möjlighet till fullföljda studier, det vill säga att efter den obligatoriska grundskolan kunna slutföra sin gymnasieutbildning med godkända betyg, är en viktig grund för att varje ung person ska må bra och utveckla sin fulla potential.

Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero (betecknas härnäst Trygghet och Studiero) är en Skaraborgsgemensam satsning med syfte att främja fullföljda studier genom ett aktivt arbete för att motverka kränkningar och mobbning. Barn och elever ska erbjudas en lek- och lärmiljö som kännetecknas av trygghet och lek-/studiero. Det är vuxnas ansvar att erbjuda denna miljö.

Satsningen Trygghet och Studiero erbjuder ett fortbildningskoncept som består av både teori och praktik. Kombinationen av forskningsbaserad kunskap och verktyg som ständigt utvecklas i praktiken tror vi ger förutsättningar som kan bidra till ett systematiskt förbättringsarbete utifrån verkliga behov. I det följande presenteras en beskrivning av satsningens bakgrund och utveckling i Skaraborg.

Bakgrund och utveckling

Projekt Fullföljda studier

Våren 2012 utlyste Västra Götalandsregionens Folkhälsokommitté medel för att stimulera skolor i Västra Götaland att förebygga skolavhopp och för att främja elevers hälsa. Skaraborgs Kommunalförbund ansökte om och beviljades medel för projektet ”Fullföljda studier”. Under perioden 2013-2015 genomfördes projektet i nära samverkan med VGR, Skaraborgsenheten avdelning Folkhälsa (nuvarande avdelning Social hållbarhet) och Högskolan i Skövde. Syftet med projektet var att verka för en socialt hållbar tillväxt i Skaraborg genom att kartlägga de behov som fanns i Skaraborgs kommuner och utveckla gemensamma strategier i arbetet med att främja fullföljda studier. En strategi som prövades och utvecklades under projektet var kommungemensam kompetensutveckling kring områden som identifierats som särskilt betydelsefulla för att främja fullföljda studier. Att motverka kränkningar och mobbning var ett sådant område.

Töreboda, en av Skaraborgs 15 kommuner, utvecklade samtidigt ett fortbildningskoncept som verkade intressant för att möta de behov som synliggjorts i kartläggningen. Töreboda kommun hade fokus på att arbeta främjande, förebyggande och akut åtgärdande mot kränkningar och mobbning. Hélène Jenvén, förstelärare och kommundoktorand, hade tagit fram ett koncept som byggde på att all personal skulle få en gemensam bas, gemensamma begrepp och kunskaper. Läsåret 2013/2014 började Hélène Jenvéns teoretiska och praktiska verktyg att spridas till alla skolor i Töreboda. Törebodas arbete presenterades som ett gott exempel vid Projekt Fullföljda studiers slutkonferens 2015.

Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero

Under 2016 kunde Hélène Jenvéns forskning om kränkningar och mobbning med hjälp av tillväxtmedel från Skaraborgs kommunalförbund börja knytas till fler kommuner enligt tanken om kommungemensam kompetensutveckling. Först ut att ta del av fortbildningskonceptet var Töreboda, Hjo och Skövde. 2017 fick satsningen namnet Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero. Finansieringen kom då från Skaraborgs kommunalförbund och Östra hälso- och sjukvårdsnämnden i samverkan.

Tillsammans med H el ene Jenvén och de deltagande kommunerna har satsningen därefter fortsatt att utvecklas. Trygghet och Studiero  r idag en del av Samverkansmodell för social hållbarhet och folkhälsa i Skaraborg, som finansieras av  stra hälso- och sjukvårdsnämnden. Deltagande kommuner finansierar den egna fortbildningen lokalt. Den delregionala ansatsen i samverkan mellan Skaraborgs kommunalförbund och  stra hälso- och sjukvårdsnämnden/Skaraborgsenheten avdelning Social hållbarhet gör det möjligt med en kommunövergripande samordning av frågan. Trygghet och Studiero riktar sig eller har tidigare riktat sig till rektorer, pedagogisk personal och elevhälsopersonal vid förskolor och skolor i sammanlagt åtta kommuner: Töreboda, Hjo, Skövde, Lidköping, Tidaholm, Skara, Karlsborg och Falköping.

Satsningen har en arbetsgrupp där en sakkunnig lektor i pedagogik, en processledare på Skaraborgs kommunalförbund, två folkh alsostrateger från Skaraborgsenheten samt skolchefen i Töreboda kommun ingår. Inom satsningen sker också kommungemensamma träffar för utbyte av kunskap och erfarenheter mellan deltagande kommuner. Styrgruppen för satsningen  r tillika styrgruppen för Samverkansmodellen som består av politiker från  stra hälso- och sjukvårdsnämnden och Skaraborgs kommunalförbund. En strategigrupp med representanter från kommunchefsn atverket, Skaraborgsenheten och Skaraborgs kommunalförbund bereder deras ärenden.

Trygghet och Studiero  r ett av fyra delregionala kraftsamlingsomr aden i Samverkansmodellen, tillsammans med Psykisk hälsa, Friska barn (förebyggande arbete mot övervikt och fetma) och äldres hälsa. Satsningen har beröringspunkter och utbyte med andra satsningar i regionen, delregionen och kommunerna. Nämnas bör Västra Götalandsregionens kraftsamling för Fullföljda studier och Utbildning Skaraborgs samverkan i Skaraborg utifrån ett gemensamt måldokument. I dokumentet lyfts vikten av att främja fullföljda studier. Med det syftet har flera projekt genomförts i Skaraborg, bland annat En skola för alla, Vägledning för livet och IMprove.

Syftet med denna rapport är att förmedla den kunskap, erfarenhet och lärdom som satsningen genererat. Många har varit och är involverade i satsningen Trygghet och Studiero och vi har därför valt att beskriva arbetet i form av en antologi där resultatet presenteras utifrån H el ene Jenvéns, verksamheternas och utvärderarnas perspektiv.

Forskningen bakom satsningen

Min väg för att åstadkomma skillnad för utsatta elever

Hélène Jenvén, fil. dr i pedagogik

Vad är det vi inte förstår vad gäller att kunna garantera trygghet och studiero för varje elev i våra skolor? Under hela mitt yrkesverksamma liv, i både förskola och grundskola har intresset riktats mot den sociala dimensionen av lärandet där olika former av relationer varit centrala. Svårigheter att ibland förstå och kunna skapa lärmiljöer där alla elever känner sig inkluderade har varit föremål för huvudbry och en stark önskan att förstå.

2017 disputerade jag med avhandlingen *Utsatta elevers maktlöshet - en studie om elevers sociala samvaro som förbättringsarbete i åk 8-9* (Jenvén, 2017). Avhandlingens syfte var att klargöra hur den sociala samvaron i en specifik skolklass visar sig ur elevers och lärares perspektiv samt hur samvaron kan förstås och förändras.

Forskningsstudien bedrevs parallellt med ett försteläraryupdrag där jag bland annat utvecklade ett fortbildningskoncept som byggde på min forskning. Konceptet har sedan 2016 implementerats i ett antal Skaraborgskommuner inom ramen för satsningen Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero.

I avhandlingen redovisades resultat som beskrev en problematik som jag ville finna lösningar på. Det handlade exempelvis om förståelse för utsatta elevers situation i en skolklass samt det faktum att lärare kan välja att inte ställa sig på dessa elevers sida trots

att de får kännedom om kränkningar och mobbning. Den situation som då uppstår kan beskrivas som att värdegrunden blir situationsanpassad.

Alla vuxna som arbetar i skolan ska ges förutsättningar att agera utifrån en nolltolerans mot all form av kränkande behandling men därefter måste alla ta sitt personliga ansvar att agera fullt ut. Vi måste med gemensamma krafter se till att alla elever kan lämna skolan med en erfarenhet av att ha kunnat vara den man vill vara och kunnat påverka sin situation.

Vi måste förstå att:

- utsatta elever inte på egen hand kan förändra sin situation.
- alla vuxna inte har mandat att agera såsom de skulle vilja.
- alla vuxna måste kroka arm och dra åt samma håll.

Teorier för att förstå

Vetenskapliga teorier kan hjälpa oss att klargöra och kommunicera komplexa fenomen.

Föreliggande fortbildningskonceptets upplägg bygger på tre teorier som utvecklats inom ramen för min forskningsstudie och som presenteras i avhandlingen. Dessa utgörs av:

1. Björn Erikssons (2001) sociologiska teori om mobbning enligt Héléne Jenvéns (2017) tolkning för att framförallt förstå utsatta elevers¹ situation i skolklassen som ett tvingande system.

2. Sociografisk inventering - en teoretisk förklaringsmodell (Jenvén & Orlenius, 2016) i syfte att åskådliggöra skolklassen som en hierarkisk struktur.

3. Teorin ”Kattens jakt på mössen” för att exempelvis förstå vad som händer när en vuxen inte agerar fullt ut enligt kravet på nolltolerans vad gäller kränkande handlingar.

Förutom de tre teorierna erbjuds ett flertal metaforer för att förstå komplexa begrepp och fenomen kopplade till elevers sociala samvaro. Ett exempel är metaforen Trädet som illustrera kopplingen mellan begreppen normer, kränkningar och mobbning.

Den hierarkiska positioneringstrappan ger oss en möjlighet att förstå den kamp och dynamik som pågår mellan elever i en skolklass där det saknas trygghet och studiero. Elever positionerar sig och grupperar sig i en hierarkisk struktur inom skolklassens ram. Denna maktstruktur styrs av normer satta av normsättande elever högst upp i hierarkin. De normsättande eleverna kan behöva handledas för att förändra normbrytande beteenden som kan begränsa andra elevers handlingsutrymmen².

Teorin om det ”tvingande systemet” hjälper oss att förstå varför elever som utsätts för någon form av kränkande behandling är beroende av hjälp från vuxna för att kunna hantera den utsatta situationen. Skolan kan betraktas som ett ”tvingande system” dvs. en plats där elever måste vara för att de har en skolplikt. Det innebär att jag lägger det hela ansvaret på skolan, det vill säga på skolpersonalen när det gäller att garantera barn och elevers trygghet i skolan. När elever utsätts för kränkande behandling i skolan kan de inte på ett enkelt sätt ”lämna systemet”. Om en liknande kränkningssituation uppstår vid en fritidsaktivitet som exempelvis på en fotbollsträning skulle eleven på ett enklare sätt kunna ”dra sig därifrån” genom att säga: ”Jag kan inte fortsätta spela fotboll för jag har ont i knät.”

---

¹ Med utsatta elever avses här elever som på något sätt kan anses vara utsatta för handlingar som kan betraktas som kränkande. En elev kan dessutom ha dragit sig undan kränkande handlingar och hamnat i en situation som kan betraktas som exkludering från gemenskapen.

² Här avses elevers möjlighet att komma till tals, bli lyssnade på samt att fullt ut få vara den man vill vara i en skolklasskontext.

Vuxnas ansvar

Alla vuxna som arbetar på en skola har ett ansvar att ställa sig på de utsatta elevernas sida när de vuxna får kännedom om att trygghet och studiero saknas enligt en elevs utsaga. Trygghet handlar om det sociala klimatet överlag och att inte bli utsatt för kränkningar i skolmiljön. Studiero handlar om att ha arbetsro och att skapa klassrumssituationer som möjliggör arbetsro. Trygghet och studiero är viktiga komponenter för att elever på ett bra sätt ska kunna fullfölja sina studier och det blir av vikt att förstå hur dessa kan åstadkommas för var och en av eleverna. Målet bör vara att skolan skapar optimala lärmiljöer som präglas av trygghet och studiero för varje elev i den aktuella kommunen. Trygghet och studiero är grundläggande förutsättningar för att kunna tillgodogöra sig undervisningen.

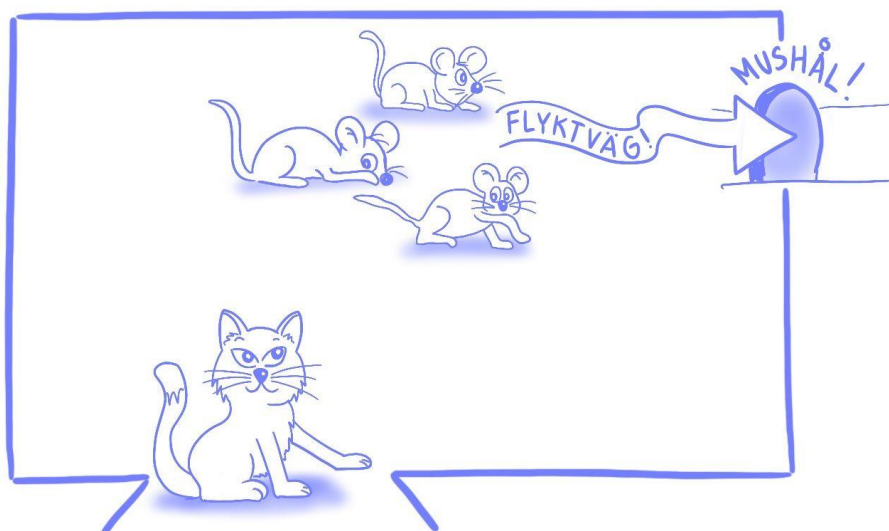
Skaraborgs kommuner har erbjudits ett fortbildningskoncept vars syfte är att bidra med kunskap som vilar på en vetenskaplig grund för att skolor på ett främjande, förebyggande och akut åtgärdande sätt ska kunna skapa optimala, inkluderande lärmiljöer präglade av trygghet och studiero för kommunens alla elever. Kommunens arbete bör ha sin grund i de framgångsfaktorer som Skolverket (2011) framhåller som effektiva vid ett främjande, förebyggande och åtgärdande arbete mot kränkande handlingar och mobbning. Det handlar om att:

- anlägga en hela skolan-ansats,
- skapa systematik,
- verka för ett gott skolklimat,
- utbilda personal och
- göra elever delaktiga.

Föreliggande fortbildningskoncept bygger bl.a. på nämnda framgångsfaktorer.

Teorin ”Kattens jakt på mössen” kan förklara, vad som kan hända i det fall en vuxen på skolan inte agerar i enlighet med det man, i organisationen kommit överens om ska gälla.

För att förstå vad som händer när vissa vuxna agerar på ett sätt som inte ligger i linje med det överenskomna har jag försökt förklara dilemmat i termer av att olika typer av ”mushål” kan uppstå.

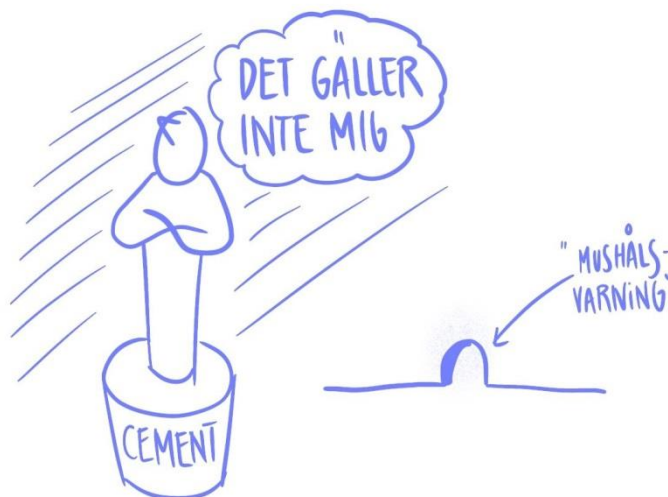

Två typer av ”mushål” kan identifieras:

- ”Osäkra mushål” – de som av någon anledning inte kan, vågar eller orkar agera fullt ut kring något man i organisationen kommit överens om ska gälla.

- ”Cementerade mushål” – de som av någon anledning inte vill agera trots att de ges förutsättningar samt i praktiken har den kunskap som erfordras.

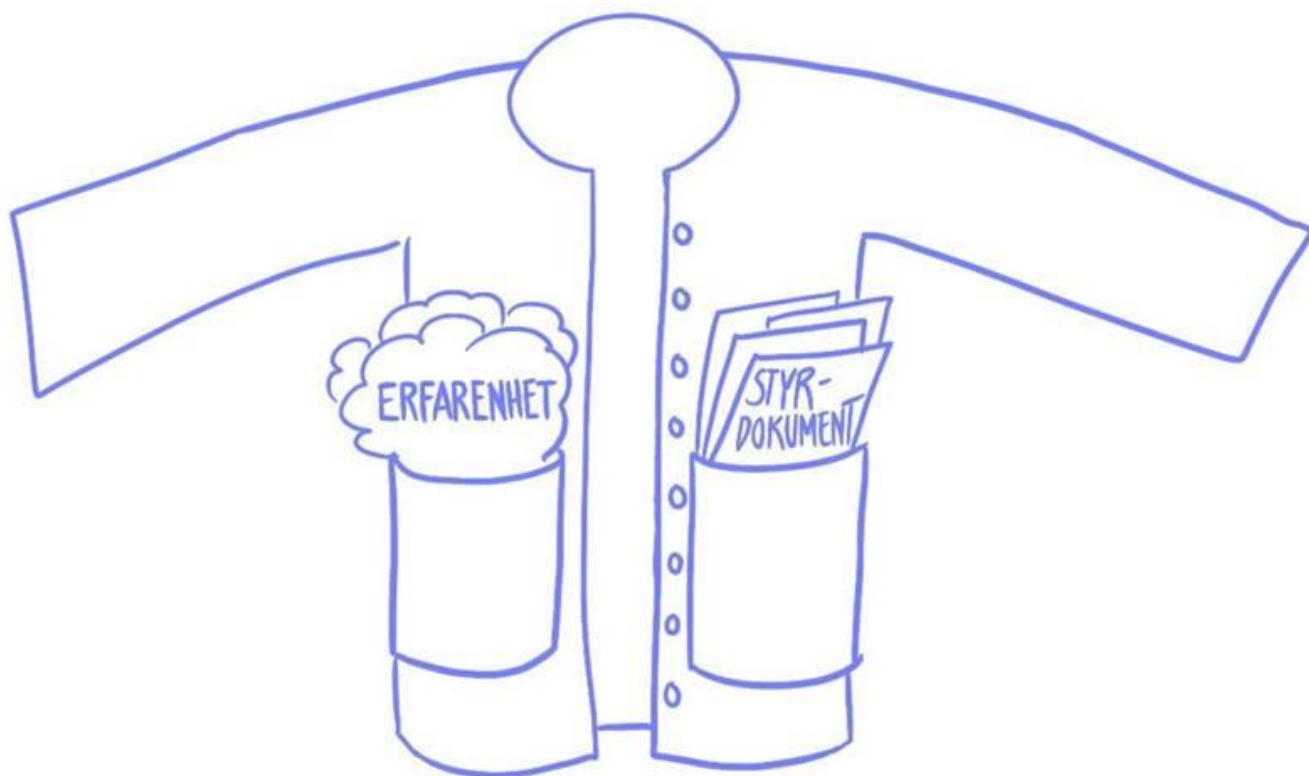

Detta massiva motstånd från ”cementerade mushål” har skapat frustration bland den skolpersonal som genom nyvunnen kunskap börjat kritiskt reflektera kring den egna verksamheten. Man har sett brister man vill ta tag i men där man många gånger möter motstånd. En vanlig reflektion som inte minst uttryckts av aktörer i olika chefspositioner har handlat om att man erfarit att skolpersonal som agerar som ”cementerade mushål” inte sällan protesterar och gör motstånd mot utvecklingsarbete i skolan generellt. Skolan ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Men ibland har jag tyckt mig se att en ”tyckandets kultur” kan vara rådande i exempelvis ett arbetslag eller på en hel skolenhet.

Kulturen tar sig ofta uttryck som en form av påståenden baserade på några enstaka individers syn på hur frågor kopplade till exempelvis förbättringsinsatser ska hanteras. ”Tyckandets kultur” verkar bygga på gällande normer som upprätthålls av vuxna på skolan med överordnade positioner i den hierarkiska strukturen. Positionen medför en maktutövning som kan användas för att styra det aktuella utvecklingsarbetet i en riktning, som den vuxne med överordnad position själv önskar. Kulturen kan ibland försvaras på ett ”aggressivt” sätt genom att kraftfulla individer upprepat uttrycker sina värderingar. Kulturen kan vara svår att förändra då den kan uppfattas som cementerad och kopplad till enstaka individer med hög status i organisationen (ofta belägna högst upp i hierarkin). Inte sällan kan man höra att denna ”tyckandets kultur” försvaras och att

argumenten kan ta sig uttryck som en form av *moraliskt disengagemang* (Bandura, 1999 och 2002). Individer som upprätthåller den problematiska kulturen kan bidra till ett moraliskt disengagemang (Bandura) där en gällande norm som innebär kollegial lojalitet (jfr Colnerud, 2002) kan bli rådande bland de vuxna på skolan.

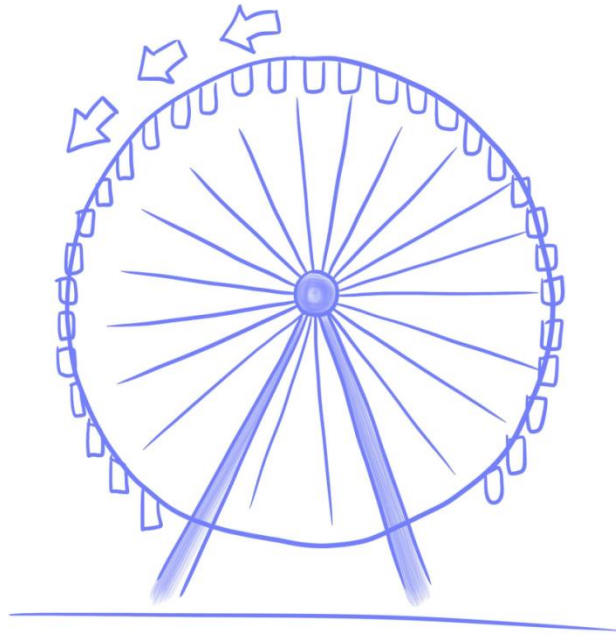
På vilket sätt har jag försökt komma åt det faktum att viss skolpersonal agerar på ett sätt som inte kan betraktas som professionellt? Här har metaforen ”Den professionella yrkesrocken” varit behjälplig för att förklara att när man är i tjänst ska man inte agera utifrån ett privat förhållningssätt utan man ska vara professionell. Det innebär att man arbetar efter de riktlinjer som uttrycks i styrdokument. Den professionella yrkesrocken har två fickor. Den vänstra rockfickan utgörs av de styrdokument som ska vägleda den professionelle läraren, exempelvis läroplanen, Skollagen & Yrkesetiska riktlinjerna. Den högra rockfickan utgörs av de samlade beprövade erfarenheter den professionelle läraren tillägnat sig när hen efter bästa förmåga försökt arbeta efter de riktlinjer som exempelvis uttrycks i ovan nämnda styrdokument.

Jag ser ett behov av att skapa kulturer bland skolpersonal där var och en upplever att det är okey att be om hjälp men också att erbjuda hjälp. Det är nödvändigt enligt min mening att utnyttja den kompetens ”som finns i huset” med ett förhållningssätt som kan beskrivas som en ödmjuk orubblighet i termer av att det man i organisationen kommit överens om gäller i alla lägen. En utmaning här har visat sig vara att skolpersonal upplever att det finns många områden där man inte kommit överens om vad som faktiskt ska gälla. Utformandet av arbetslagskontrakt har kunnat möta ett sådant behov eftersom kontraktet handlar om just det – att ha en samsyn i praktiken, det vill säga att all personal krokas arm och drar åt samma håll. Under processen med att få till samsynen har jag haft förmånen att handleda och stötta rektorer som behövt lösa personalkonflikter där det varit tydligt att en del personal inte agerat med ett professionellt förhållningssätt.

För att nå framgång i antimobbingsarbetet krävs bland annat aktivt engagerade individer och resurser av olika slag, som kompetent personal, organisatorisk stabilitet och en personalgrupp som drar åt samma håll. (Skolverket 2011, s.13)

Mot bakgrund av citatet blir rektors roll central för att det ska ”bli verkstad”. I ett förbättringsarbete där målet är att skapa optimala lärmiljöer som präglas av trygghet och studiero för var och en av eleverna på en skola är det nödvändigt att rektor är ”loket som drar”. Dessutom behövs ”kolvagnar som eldar på” förbättringsarbetet. Avslutningsvis måste alla övriga vagnar följa med loket. En utmaning som synliggjorts är att rektorer erbjuds en mängd konkurrerande satsningar kopplade till utvecklingsarbete. Den stress som jag tyckt mig se bland aktörer på olika nivåer kopplade till skolan kan beskrivas som åkatrakationer på Liseberg. Fortbildningskonceptet Trygghet och Studiero skulle i detta sammanhang kunna beskrivas som att åka i pariserhjulet. I denna åkatrakation ges en överblick över fältet man befinner sig på och resan går i ett lagom tempo för att tillgodogöra sig syftet med resan.

Tyvärr verkar merparten av de aktörer jag önskar nå befinna sig i åkattraktionen Virvelvinden. Där snurrar det i ett högt tempo och ”de som köpt biljett” och hoppat på tycks ha svårigheter att kliva av denna hysteriska resa!

Hur bör skolchefer tillsammans med rektorer tänka kring prioriteringar utifrån detta resonemang? Rektorer, skolpersonal och vårdnadshavare har signalerat att det i vissa kommuner finns en situation på flera skolor, där elever har tagit över ledarskapet på lektioner och ute på raster. Samtidigt finns en ovilja hos många aktörer att i grunden systematiskt arbeta med trygghet och studiero i akuta lägen (kränkningar och mobbning). För att rektorer ska vara motiverade att i grunden ta tag i akut/åtgärdande arbete krävs i vissa fall:

- att skolan fått en anmälan på sig från myndigheter (t.ex. Skolinspektionen),
- att vårdnadshavare underförstått framför hot om anmälan,
- att elever riskerar eller har blivit ”hemmasittare”, eller
- att gymnasieelever hotar med att byta gymnasieprogram.

Elever som börjar på gymnasiet är inga ”oskrivna blad”. Eleven har med sig erfarenheter från förskola, lågstadium, mellanstadium och högstadium men självfallet också från aktiviteter som inte legat inom ramen för skolverksamheten. Elevens samlade erfarenheter kommer att påverka och prägla hur eleven agerar i olika situationer. Skolan behöver känna till elevens tidigare erfarenheter för att kunna förstå varför eleven agerar som hen gör. En elev i en svensk skola gör kanske sex stadiövergångar under sin skoltid. Jag tror att kommuner skulle ha mycket att vinna på att skapa en röd tråd genom stadierna när det gäller värdegrundsarbetet.

Innehållet i föreliggande fortbildningskoncept har ambitionen att i samarbete med praktiken utveckla användbara verktyg för att kunna möta de komplexa utmaningar som så här långt speglats i denna text. Konceptet erbjuder i nuläget verktyg för att ur ett främjande, förebyggande och akut/åtgärdande perspektiv kunna kartlägga elevers sociala samvaro. Kartläggningar behöver ske för att skolans personal ”inte ska handla i blindo”. Kartläggningar kan exempelvis ske ur vuxnas perspektiv, i form av observationer och intervjuer. Min utgångspunkt är att elever i en skolklass har en kunskap om sin egen situation och att det är en viktig kunskap som lärare behöver få ta del av för att kunna skapa optimala lärmiljöer för var och en av eleverna.

Den kunskap som skapas när forskning möter praktik kan symboliseras av en verktygslåda som jag ständigt bär med mig och som innehåller teoretiska och praktiska verktyg som ständigt utvecklas. Sågen blir vassare och spikarna starkare, vilket gör att bygget blir stabilare. Nya verktyg tillkommer när behov som behöver lösas uppstår ute i verksamheterna. Verktygslådan kan ses som en dynamisk kunskapsbank som ständigt utvecklas när forskning möter praktik det vill säga när jag träffar ledningspersonal, rektorer och skolpersonal ute på skolor och förskolor. I varje möte lär jag mig något som jag upplever kan gynna vårt gemensamma byggande. Jag blir bryggan mellan kommunerna och härbärgerar vår gemensamma kunskap – kunskapen som vi tillsammans skapar.

Följande kartläggningsverktyg erbjuds:

- *Arbetslagskontrakt* i syfte att i praktiken få till en samsyn där all personal krokar arm och drar åt samma håll med ett professionellt förhållningssätt.
- *Sociografisk inventering* (Jenvén & Orlenius, 2016) – en metod för att synliggöra normer, kränkningar, mobbning och sociala processer. Kartläggningen sker i form av en akut/åtgärdande insats ur elevers perspektiv.
- *När barns förmågor inte räcker till* (Hejlskov Elvén och Edfelt, 2017).
- *Positiva normer – observationsschema* i syfte att inventera positiva normer som bidrar till en bra lärmiljö. Kartläggningen sker ur ett vuxenperspektiv och kan ses som en insats för att främja elevers sociala samvaro.
- *Oönskade handlingar på lektioner - inventeringsmall* i syfte att identifiera störande handlingar som inte i sig behöver ha en kränkande karaktär. Kartläggningen sker ur ett vuxenperspektiv och kan ses som en insats för att skapa lärmiljöer som präglas av trygghet och studiero.

- *Verktyg att mäta elevers arbetsinsats.* Syftet är att ur elevens eget perspektiv få en bild av hur eleven kan fokusera under en ”stökig lektion”. Dessutom är tanken att tillsammans med eleven hitta former för att skapa situationer där eleven fullt ut kan koncentrera sig på sina arbetsuppgifter.

Förutom kartläggningsverktygen erbjuds *Tre enkla regler* för social samvaro för att elever ska ha något konkret att följa när de är i skolan. Om regler saknas finns risken att skolpersonal tenderar att agera först när en kränkande handling har inträffat. Presenterade kartläggningsverktyg kan användas på olika nivåer i ett förbättringsarbete. Beroende på om skolans insatser handlar om främjande-, förebyggande- eller akut/åtgärdande insatser väljs den metod som gagnar syftet. Flertalet av rektorer och skolpersonal på förskolor och skolor i deltagande kommuner har fått teoretiska och praktiska verktyg för att i grunden kunna komma åt ev. kränkings- och mobbningsproblematik. Detta innebär att det inte längre är försvarbart att säga att ”man inte kan skapa optimala lärmiljöer som präglas av trygghet och studiero för varje elev i kommunen.”

Upplägget i föreliggande fortbildningskoncept gör att vi får en möjlighet att komma åt åtminstone åtta aspekter av utvecklingsområden. Det handlar om (1) *Elevers välbefinnande ur ett statusperspektiv*, (2) *Elevers möjlighet att komma till tals och bli lyssnade på* (elevers handlingsutrymmen), (3) *Elevers trygghet i skolan*, (4) *Elevers*

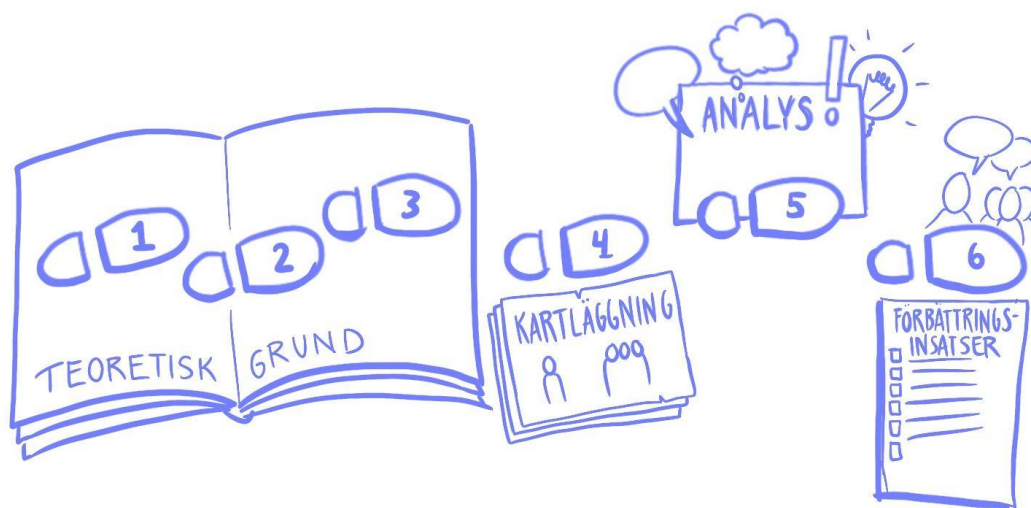
studiero, (5) *Elevens måloppfyllelse*, (6) *Problematiska skolklasskulturer*, (7) *Lärares arbetsbelastning* samt (8) *Lärares välbefinnande*. De relationella utvecklingsområden som här nämnts har det gemensamt att involverade aktörer kan uppleva känslan av maktlöshet i de fall där skolans personal ”drar åt olika håll”.

Avslutningsvis vill jag till de kommuner jag har verkat i, uttrycka min tacksamhet för att min forskning med er hjälp kan göra skillnad för utsatta elever. Utan er hade de här teoretiska och praktiska verktygen legat kvar i verktygslådan. Nu bygger vi tillsammans optimala lärmiljöer som präglas av trygghet och studiero eller trygghet och lekro när det gäller förskolan.

Referenser

- Bandura, A. (1999): Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and social Psychology Review*, 3, s. 193-209.
- Bandura, A. (2002): Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31, s. 101-119.
- Colnerud, G. (2002): Den kollegiala paradoxen. *Pedagogiska magasinet*, 4, s. 24-30.
- Eriksson, B. (2001): Mobbning: en sociologisk diskussion. *Sociologisk forskning*, 38(2), s. 8-43.
- Hejlskov Elvén, B. & Edfelt, D. (2017): *Beteendeproblem i förskolan. Om lågaffektivt bemötande*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Jenvén, H. & Orlenius, K. (2016): Sociografisk inventering – en metod för att kunna främja den sociala samvaron. *Paideia*, 11, s. 27-36.
- Jenvén, H. (2017): *Utsatta elevers maktlöshet: En studie om elevers sociala samvaro som förbättringsarbete i åk 8-9*. Örebro: Örebro University.
- Skolverket (2011): *Utvärdering av metoder mot mobbning*, rapport 353.

Upplägg

Hélène Jenvéns fortbildningskoncept i sex steg

Tre föreläsningar (teori):

1. Föreläsning: Pedagogers uppdrag och centrala begrepp.
2. Föreläsning: Skolklassens sociala samvaro utifrån två teorier.
3. Föreläsning: Förbättringsinsatser i elevers sociala samvaro utifrån en teori.

Som komplement till föreläsningarna erbjuds diskussionsuppgifter för att processa kunskapsbildningen och utveckla den egna verksamheten. I steg 2-3 presenteras också olika kartläggningsverktyg. Efter föreläsningsserien är tanken att koppla samman teori och praktik genom att genomföra kartläggningar med hjälp av metoden Sociografisk inventering i en utvald klass där behov föreligger. Kartläggningen ska utveckla verksamheten på den enskilda enheten.

Kartläggning av skolklass (praktik):

4. Praktiskt/operativt arbete i form av kartläggning med metoden Sociografisk inventering.
5. Analys.
6. Efterföljande förbättringsinsatser.

Satsningen i siffror

Än så länge har...

2000

elever deltagit i att kartlägga sin skolsituation,

2000

pedagoger fortbildats kring trygghet och studiero,

90

skolenheter i Skaraborg deltagit i satsningen, och

8

kommuner tagit sin an Hélène Jenvéns fortbildningskoncept.

Kommunernas deltagande

I Skaraborg har satsningen Trygghet och Studiero skapat ett växande intresse bland kommunerna av att få ta del av arbetssättet. Satsningen som hade sin början i Töreboda kommun, har i dagsläget lett till att ytterligare sju kommuner fortbildar personal och implementerar Hélène Jenvéns teoretiska och praktiska verktyg. De kommuner som deltar eller tidigare har deltagit i satsningen är:

- Töreboda kommun
- Hjo kommun
- Skövde kommun
- Lidköpings kommun
- Tidaholms kommun
- Skara kommun
- Karlsborgs kommun
- Falköpings kommun

Varje kommun jobbar utifrån sina förutsättningar med att implementera satsningen. Kommande exempel är korta beskrivningar av hur några av kommunerna har arbetat och anpassat satsningen till sina lokala förutsättningar.

Kommunernas goda exempel

Töreboda kommun

Antal år i satsningen

Barn- och utbildningsförvaltningen har varit med sedan 2013. Man kan säga att det var här satsningen började eftersom Hélène Jenvén arbetade i Töreboda under de år hon doktorerade.

Kontaktperson

Magnus Arvidsson, rektor Kilenskolan

Telefon: 0506-181 25

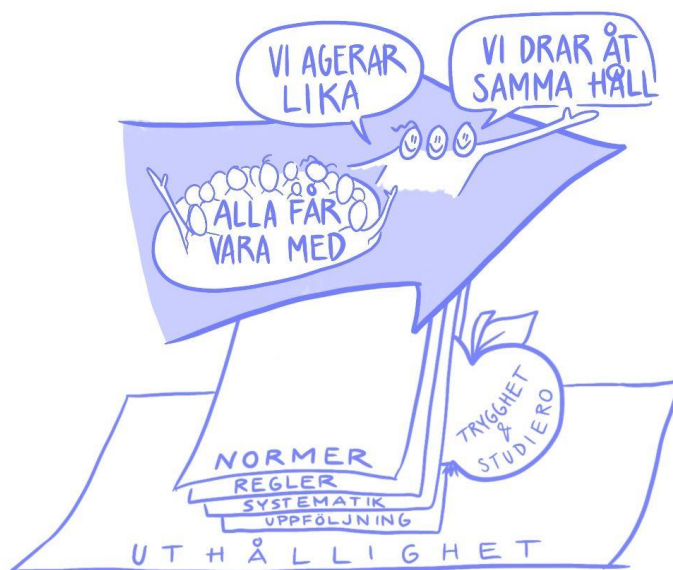
E-post: magnus.arvidsson@toreboda.se

Organisation

2007 började Hélène Jenvén sitt arbete som kommundoktorand på halvtid och lärare på halvtid. Våren 2013 bad Hélène Jenvén rektorerna att svara på frågor kring normer och värden för att kunna skapa ett koncept som byggde på att all personal skulle få en gemensam bas, samma begrepp och kunskaper att utgå ifrån. Läsåret 2013/2014 genomfördes tre föreläsningar med eget arbete för deltagarna på skolorna mellan föreläsningarna, vilket senare utvecklades till konceptet Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero. Läsåret 2014/2015 fick all personal från förskoleklass till och med gymnasiet ta del av konceptet. Andra kommuner i Skaraborg uppmärksammades på konceptet då Hélène Jenvén, Marita Friberg (barn- och utbildningschef) och Magnus Arvidsson (rektor) bjöds in till att föreläsa på konferensen ”Fullföljda studier” i Skövde april 2014 samt till skolledarkonferensen i Vara april 2016.

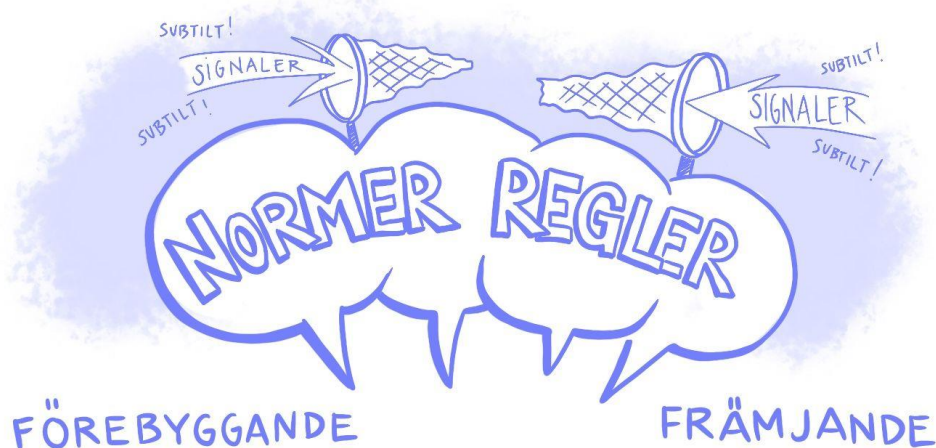
För att gynna en kvarhållande struktur skapades i Töreboda ett nätverk med namnet ”Trygghet och Studiero” med personal från varje skolenhet mellan förskoleklass och årskurs 9. På varje skolenhet har rektor tillsammans med personal i uppdrag att varje läsår ta fram en aktivitetsplan med målet att skapa trygghet och studiero. Planerna delas sedan på Teams som är en digital samverkansyta. Dela-kulturen gynnas också genom träffar ungefär två gånger per termin där goda exempel och erfarenheter delas. Arbetslagsledare eller personal med handledarutbildning håller i arbetet med implementering av konceptet på skolorna, ett arbete som tar tid och kräver systematiskt och återkommande arbete och som underlättas tack vare aktivitetsplanen. Bland annat sitter de tre reglerna väl synliga på skolornas väggar och introduceras redan vid inskrivningssamtalet för förskoleklassens elever. I början av varje läsår sker en uppstart med fokus på konceptet som rektor initierar och planerar. Nyanställda får del av konceptet genom att väl insatt personal ger komprimerade föreläsningar alternativt att man lyssnar på Hélène Jenvéns föreläsningar i andra kommuner.

Synliga positiva förändringar

- Vid Skolinspektionens kvalitetsgranskning på en av kommunens skolor tilldelades det högsta kvalitetskriteriet ”i hög utsträckning” inom området trygghet och studiero.
- Höga resultat har uppnåtts på de enkäter som genomförs inom förvaltningen på temat trygghet och studiero.

- Den kunskap som H el ene Jenvén har bidragit med har lett till att personalen för mer diskussioner kring normer och regler. Alla har fått en förståelse för hur normer uppstår. Metaforen ”trädet” upplevs som väldigt grundläggande och har underlättat för förståelse, samsyn och vid diskussioner. Man har kommit längre ned i trädet och närmar sig rötterna genom att i tidigt skede kunna agera mot negativa normer till exempel genom att se subtila tecken bland eleverna och därvid förstå vad de signalerar.
- Skolorna har nu kommit till en nivå där man arbetar med främjande och förebyggande åtgärder. Av denna anledning behövs i nuläget inga akuta åtgärder såsom sociografiska inventeringar.
- Det har blivit lättare att komma på nya lösningar tack vare att satsningen Trygghet och Studiero genomsyrar allt arbete som görs i skolorna och H el enes teorier finns i bakhuvudet oavsett utvecklingsområde. Det är inte tänkbart att arbeta som innan konceptet infördes eftersom det finns en stor trygghet i vetenskapen om att alla får vara med och att all personal drar åt samma håll och agerar lika.
- Barn- och utbildningschef, rektor och pedagogisk personal har bjudits in till olika arrangemang och konferenser i andra kommuner för att berätta om det arbete som bedrivs i Töreboda.

Goda exempel

- Elever på lågstadiet  r v el insatta i de tre reglerna och tycker om dem. De kan gå ut på rast utan att behöva vara oroliga för om de får vara med eller inte.

Konflikter löses på ett lättare sätt nu när eleverna har reglerna med sig och vågar säga ifrån, och om inte så har de lätt för att be vuxna om hjälp. Även vårdnadshavare känner till reglerna och kan stötta eleverna i detta.

- Med kunskaperna inom Trygghet och Studiero som grund har personalen utvecklat ytterligare verktyg:
  - **Kompislek:** Pedagogisk personal styr vilka elever som ska leka tillsammans med målet att alla elever ska kunna leka med varandra.
  - **Trygghetsspelet:** Ett spel med nio uppdrag som bygger på de tre reglerna. Eleverna jobbar tillsammans i klassen för att lösa uppdragen. Pris delas sedan ut.
- En elev som flyttade till kommunen och hade erfarenheter från en strulig skolgång med utanförskap, utåtagerande beteende samt tid utanför klassrummet skolades in med snäva ramar, tydlig struktur och de tre reglerna. Detta resulterade i att eleven berättade hemma att de tre reglerna gjorde så att eleven kände sig glad eftersom eleven var säker på att få vara med och inte behöva vara ensam: ”Här får man alltid vara med, så då behöver jag inte vara arg eller rädd för att inte få vara med”.

Framgångsfaktorer

- Uthållighet, systematik och fokus.
- Planering som rektor ansvarar för och driver med syfte att skapa samsyn och professionalitet bland personalen. Hela-skolan-ansats, det är inte valbart att vara med eller inte.
- Att varje år genomföra en trygghetsenkät där eleverna sedan gemensamt får reflektera över svaren.
- En till två gånger per termin skapa en trygghetskarta tillsammans med eleverna. En trygghetskarta är ett flygfoto över skolan där elever markerar platser som de upplever otrygga eller konfliktfyllda. Alla klasser ritar in otrygga platser och lämnar till rektor. Efter sammanställning ritas eventuell ny rastvaktsväg in på kartan. Detta görs även på fritidshemmen men då inomhus.

Kommunernas goda exempel

Hjo kommun

Antal år i satsningen

De kommunala förskolorna och grundskolorna i Hjo deltog mellan 2015–2018.

Kontaktperson

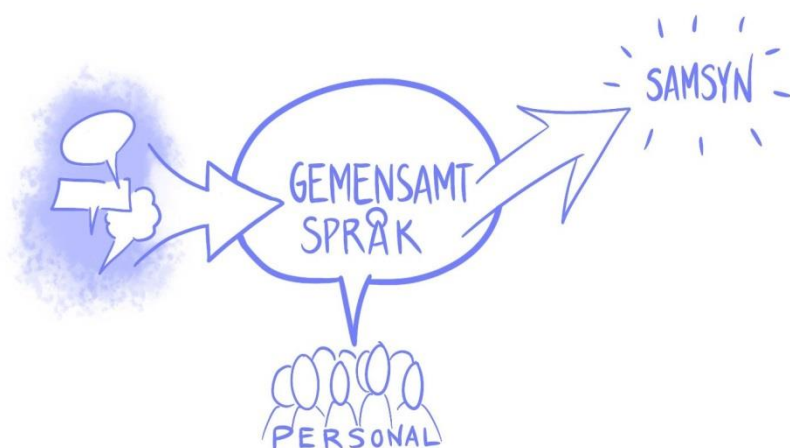
Martin Carlsson, verksamhetsutvecklare

Sektor barn och utbildning

Skövde kommun

Telefon: 0500-49 87 26

E-post: martin.carlsson@skovde.se (tidigare folkhälsostrateg i Hjo)

Organisation

Efter att satsningen Trygghet och Studiero presenterats för rektorsgruppen i Hjo kommun i juni 2015 genomfördes ett pilotprojekt läsåret 2015/2016 på en av F-6-skolorna. Efter ”pilotläsåret” genomfördes föreläsningar för all pedagogisk personal, inklusive fritidshem, assistenter och elevhälsa, på samtliga kommunala förskolor och F-6-skolor. Héléne Jenvéns metodik och tankar var ett av läsårets utvecklingsområden och sanktionerades centralt av utvecklingsorganisationen. Rektorerna hade ansvar för att driva satsningen där gemensamt fokus låg på att implementera de tre reglerna för social samvaro. De tre reglerna gäller fortfarande, likaså fortgår arbetet med att skapa samsyn kring att efterleva dem.

Enheterna arbetade sedan med satsningen utifrån behov. Förskolorna fokuserade bland annat på handledning till personalgrupperna med utgångspunkt i olika dilemman.

Utbildning inom sociografisk inventering gavs till personal inom elevhälsan samt klassföreståndare till de klasser där det fanns behov av att förbättra den sociala miljön. Dessa arbetade sedan med kartläggningar och sociala åtgärdsprogram. Vårdnadshavare fick information om satsningen via föräldraråd men också genom de föreläsningar som Hélène Jenvén genomförde på samtliga förskolor och skolor.

Synliga positiva förändringar

- Personalen fick ett gemensamt språk som underlättade processen att skapa samsyn, vid bland annat diskussioner.
- De pedagoger som genomförde sociografiska inventeringar i sina elevgrupper blev mer medvetna om rådande hierarkier. Medvetenheten om hierarkierna ökade också bland elever och vårdnadshavare.
- De tre reglerna för social samvaro blev en röd tråd från förskola till skola. Barn och elever kände till reglerna, tog till sig dem och personalen upplevde att det sociala klimatet förbättrades. En medvetenhet om innebörden av de tre reglerna finns rotad i verksamheterna trots att det skett ändringar i personalorganisationen.
- Personalen blev mer konkret och tydlig i att formulera och kommunicera förväntningar till både elever och vårdnadshavare på vad som gäller för den sociala samvaron i klassrummen för att skapa trygghet och studiero. Det blev många bra samtal med vårdnadshavare och enklare att samarbeta när personalen kunde vara så tydlig och definiera de olika rollerna i arbetet för att hjälpa eleverna att förändra sitt beteende. Förväntningarna konkretiserades i form av sociala åtgärdsprogram som arbetades fram tillsammans med Hélène Jenvén för de elever som hade svårt att hantera de sociala sammanhangen.
- Åtgärdsprogrammen bidrog också till att lärare och elevassistenter fick stöd i hur de skulle arbeta eftersom specialpedagogerna involverades i framtagandet.

Goda exempel

- Barnen och eleverna fick visualisera de tre reglerna för social samvaro på ett kreativt sätt vilket bidrog till ökad delaktighet och förståelse. Till exempel

spelade eleverna in filmer på temat normer och värderingar. Eleverna skrev manus och filmade, för att sedan visa filmerna för skolkamrater och vårdnadshavare.

- I en mellanstadieklass genomfördes en sociografisk inventering eftersom klassen hade stora svårigheter med det sociala samspelet. Analysen gav incitament för att hantera och agera och en omfattande handlingsplan utarbetades. Metodiskt genomfördes planen och resultatet var slående i positiv mening. Intervjuerna synliggjorde förhållanden som i vissa fall var okända men bekräftade ibland också sådant som redan var känt. Fem dominerande elevnormer framträdde vid analysen, normer som eleverna i klassen ansåg som viktiga att hålla sig till. Det fortsatta förbättringsarbetet gjordes framför allt av klasslärarna samt vårdnadshavare både i skolan och i hemmet. När sociala åtgärdsprogram upprättats hade klassföreståndare veckovisa uppföljningar med elev och vårdnadshavare. Detta arbete öppnade upp föräldragruppen och kommunikationen mellan lärare och vårdnadshavare på ett positivt sätt. Lärarna fick stöd i arbetet från vårdnadshavarna efter att dessa blivit införstådda i vad skolan ville åstadkomma och hur man skulle arbeta för att nå dit. Kunskapen om den hierarkiska strukturen i klassen gjorde att resurser för att ändra destruktiva ledartendenser kunde sättas in på rätt ställe. Normer och värderingar förändrades snabbt till det bättre, det gick alltså betydligt fortare än man först trott. När eleverna lämnade årskurs 6 var klasslärarna tydliga med att det var den bästa klassen man hade haft!
- Tvärprofessionella lärgrupper diskuterade samsyn i praktiken. Lärgrupperna bestod av elevhälsopersonal, NPF-pedagoger, rektorer, folkhälsostrateg, Hélène Jenvén och verksamhetschef.

Framgångsfaktorer

- Engagerad verksamhetschef som prioriterar satsningen och har en vision om gemensam målbild och en röd tråd genom alla verksamheter inom verksamhetsområdet Barn och utbildning. Det ska vara tydligt för barn, elever, personal och vårdnadshavare att Barn och utbildning arbetar med satsningen.
- Handledning från Hélène Jenvén till rektorer och personal.

- Att arbeta långsiktigt och konkret.
- Att först komma till samsyn inom personalgrupperna innan frågan tas upp med barn och elever.
- Att förstärka de tre reglerna för social samvaro med hjälp av bildstöd. Då blir det enhetligt och tydligt att det gäller på alla förskolor och skolor.
- Att rektor deltar i intervjuerna vid sociografisk inventering för att få en klar bild av relationerna i klassen men och också för att få en relation till enskilda elever vilket är ovärderligt när diskussioner om eventuella insatser på individnivå diskuteras. Betonas ska vikten av engagerade lärare och annan personal som ansvarar för inventeringen. Ledord: klara motiv, sammanhållen riktning, mål och uthållighet i arbetet.

Kommunernas goda exempel

Skövde kommun

Antal år i satsningen

Sektor Barn och utbildning anslöt till satsningen våren 2016 och då med grundskolan. Våren 2017 anslöt Gymnasium Skövde. Sektor Barn och utbildning är fortfarande aktiv i satsningen.

Kontaktperson

Martin Carlsson, verksamhetsutvecklare

Sektor Barn och utbildning

Telefon: 0500-49 87 26

E-post: martin.carlsson@skovde.se

Organisation

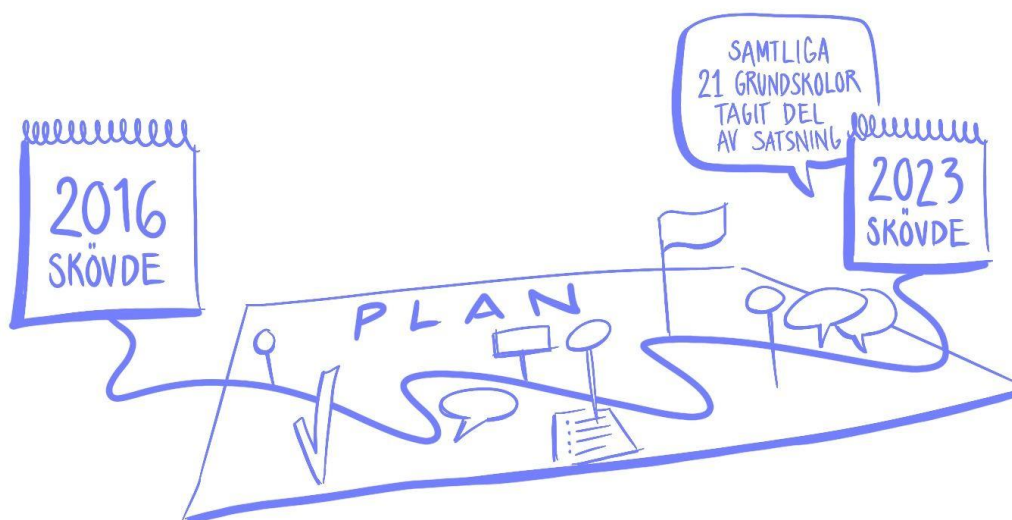
2016 togs en plan fram med målet att samtliga 21 grundskolor skulle få del av satsningen före 2023. Förstelärare utsågs för att arbeta inom området Trygghet och Studiero. Även nyckelpersoner utsågs för att tillsammans med rektorer driva satsningen på grundskolorna. Nyckelpersonerna fick utbildning i sociografisk inventering tillsammans med ytterligare personal på utvalda skolor där det fanns behov av att snabbt påbörja ett inventeringsarbete. All personal på grundskolorna som medverkar i satsningen har tagit del av Hélène Jenvéns föreläsningar. Rektorena har i uppdrag att ”bära” satsningen och anpassa insatserna utifrån behov med stöd från Hélène Jenvén.

Sektor Barn och utbildning utvecklade tillsammans med Hélène Jenvén ett skolutvecklingsprogram bestående av sex digitala läromoduler för kollegial handledning i

syfte att underlätta samtidig spridning av konceptet till flera grundskolor men också för att bidra till en kvarhållande struktur. Lärmodulerna bygger på samma struktur som Skolverkets digitala fortbildningsmoduler. Som komplement spelades en ljudbok med Hélène Jenvéns avhandling in.

Parallellt med satsningen medverkar fem av grundskolorna i Skolverkets Samverkan för bästa skola, ett treårigt samarbete som bland annat innefattar förutsättningar för lärande och trygghet och som ligger i linje med Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero.

Våren 2017 arbetades grunden fram för Projekt Studiero, ett projekt som genomförs på Gymnasium Skövde Kavelbro utifrån analyser av behov i verksamheten. Grunden arbetades fram av rektorer och elevhälsa och blev en naturlig del av skolans vardag med start läsåret 2017/2018. Arbetet fokuserades till de nationella programmen i årskurs 1. Uppföljning sker bland annat med hjälp av enkäter där pedagogerna svarar på hur arbetet med de gemensamma reglerna fortskrider.

Synliga positiva förändringar

- Gemensamt språk och gemensamma verktyg på de skolor som hittills medverkat i satsningen.
- Gymnasium Skövde Kavelbros Projekt Studiero utsågs till Månadens förbättring av Sektor Barn och utbildning. Det hade vid analys av kränkingsärenden och

vid elevhälsomöten framkommit att elever upplevde otrygghet i skolmiljön. Inom elevgrupperna fanns normer som inte stödjer en trygg skolmiljö och som skapade bristande förutsättningar för ett gott undervisningsklimat. Skolan behövde stärka det förebyggande och främjande arbetet kring trygghet och studiero för att öka elevernas måluppfyllelse. Skolan arbetade metodiskt med Héléne Jenvéns teoretiska utgångspunkter om hur grupper fungerar och hur tillitsfulla relationer och samsyn kring normer och värden kan stödja en lärande miljö för alla. Effekten av detta arbete blev bättre klassrumsklimat, tydligare ledarskap hos pedagogerna vilket skapar handlingsutrymme för ledning och stimulans i lärandet. Lärarkollegiet har fått ett gemensamt yrkesspråk och gemensamma teoretiska tankemodeller för arbetet kring normer och värden. Rektor har fått ett bra underlag för samtal om arbetet kring normer och värden vid medarbetarsamtal och lönesamtal.

Goda exempel

- En grundskola som under ett knappt års tid arbetade med att utforma arbetslagskontrakt upplever nu många positiva förändringar. Bakgrunden till att starta upp arbetet med arbetslagskontrakt var en avsaknad av samsyn kring ordningsregler, kränkingsärenden och elevsyn samt otrygghet i personalgruppen och bland eleverna. Bland de positiva förändringarna upplevs nu en mycket större trygghet och studiero. Arbetsmiljön på hela skolan har förbättrats för elever, personal och rektor. Det är lugnare och tystare på skolan, till exempel i korridorer och matsal, tack vare samsyn kring ordningsregler. Kränkingsärendena har blivit färre eftersom stökiga klasser har blivit betydligt lugnare. Positiv respons har kommit från skoloråd och vårdnadshavare, vilka märker skillnad och på så sätt blir både lugnare och tryggare. Ett större mod har vuxit fram i personalgruppen och man vågar handleda varandra och be om hjälp och handledning. Problem och utmaningar tas upp och diskuteras i personalgruppen. Arbetslagskontraktet ses nu som ett ”rekryteringsverktyg” vilket tydligt beskriver vad skolan står för och hur man som anställd förväntas agera.

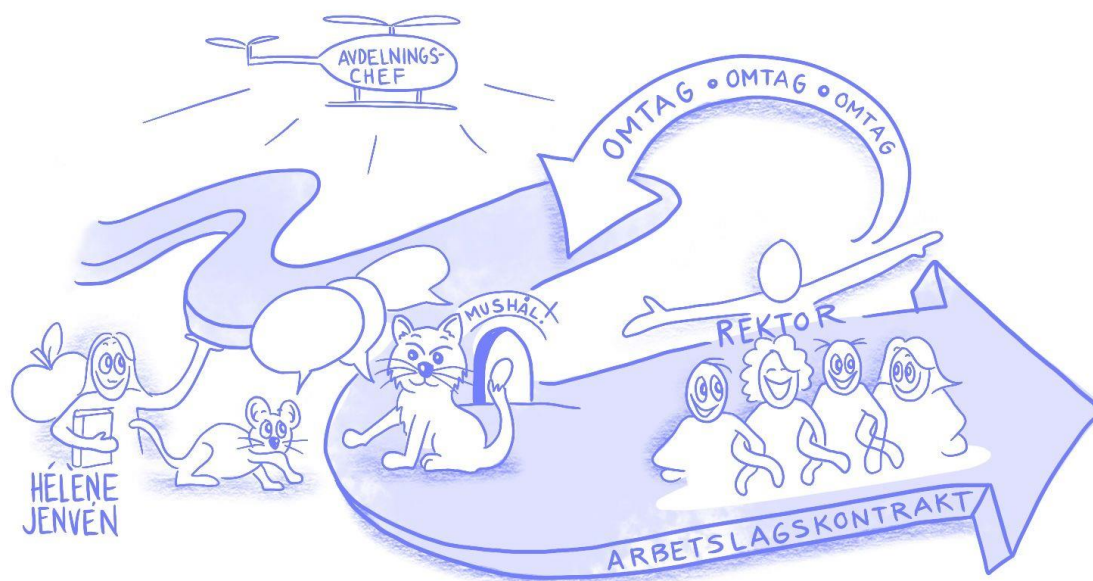

- En av grundskolorna fick vid tillsyn av Skolinspektionen kravet att komma tillrätta med trygghet och studiero. Skolan hade då många kränkingsanmälningar och låg måluppfyllelse. Beslut fattades om att skolan skulle ta del av satsningen Trygghet och Studiero. Ett systematiskt förbättringsarbete påbörjades där rektorn hade en drivande roll i att diskussioner och andra planerade insatser genomfördes och följdes upp. Hélène Jenvéns teorier och verktyg sågs som ett stort stöd i detta arbete. Nu har antalet kränkingsanmälningar drastiskt minskat tack vare att personalen har tagit gemensamt ansvar och strävat efter att hitta ett gemensamt förhållningssätt mot kränkningar. En praktisk och förebyggande åtgärd är bland annat högre vuxennärvaro ute på rasterna. Vid Skolinspektionens uppföljning gjordes bland annat elevintervjuer och skolan fick godkänt. Eleverna svarade att de upplevde trygghet och studiero eftersom pedagogerna hade tydliga regler och upplevdes som eniga. Vid medarbetarsamtalen följer rektor upp hur arbetet med trygghet och studiero fortlöper. Personalomsättningen har också minskat på skolan.

Framgångsfaktorer

- Handledning och stöttning från Hélène Jenvén till både personal och rektorer.
- Metaforer som underlättar vid diskussioner och skapar ett gemensamt språk och samsyn.
- Drivande och engagerad avdelningschef som har helhetssyn på satsningen och vilka skolor som är med och har behov av insatser.
- Tydliga och drivande rektorer som prioriterar satsningen, är engagerade i att skapa samsyn hos personalen, stöttar och står bakom personalen vid kontakt med vårdnadshavare samt systematiskt följer upp arbetet med trygghet och studiero.
- Krav från Skolinspektionen stärker rektors uppdrag i arbetet med trygghet och studiero.
- Tydligheten i att det är ett prioriterat utvecklingsområde skapar trygghet hos personalen.

- Att arbeta med arbetslagskontrakt. Att man i praktiken kan få till en samsyn där all personal krockar arm och drar åt samma håll med ett professionellt förhållningssätt bidrar till ett öppet klimat bland personalen.
- Arbetssättet kräver ständiga omtag och rektors engagemang är viktigt för att bibehålla trygghet och studiero i skolan.

Kommunernas goda exempel

Lidköpings kommun

Antal år i satsningen

Förvaltningarna Barn & Skola samt Utbildning gick med våren 2017 och är fortfarande aktiva i satsningen.

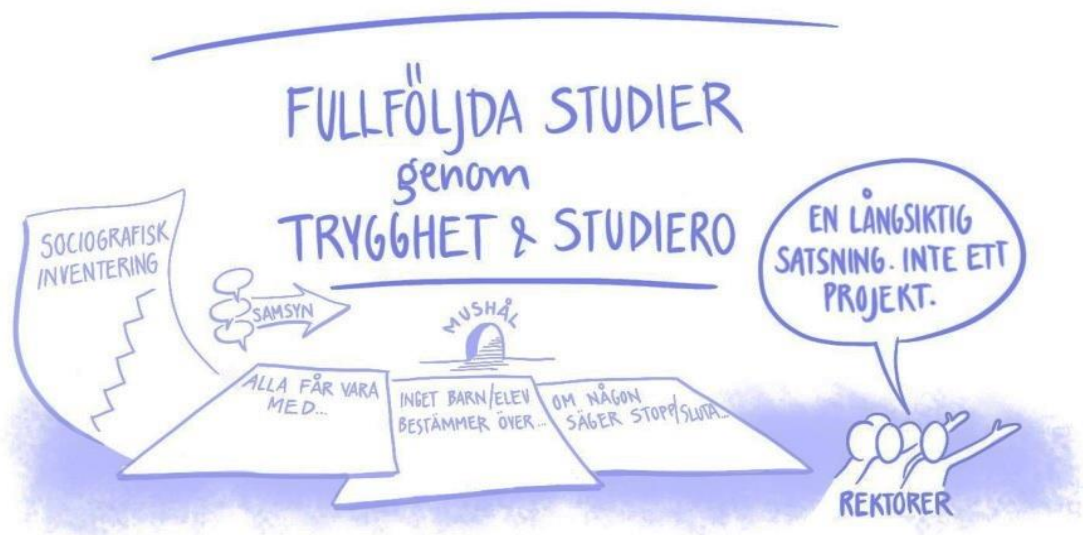
Kontaktperson

Tim Andersson, kvalitetsutvecklare, förvaltning Barn & Skola

Telefon: 0510-77 16 14. E-post: tim.andersson@lidkoping.se

Susanna Ward Jonsson, kvalitetskoordinator, förvaltning Utbildning

Telefon: 0510-77 09 18. E-post: susanna.wardjonsson@lidkoping.se

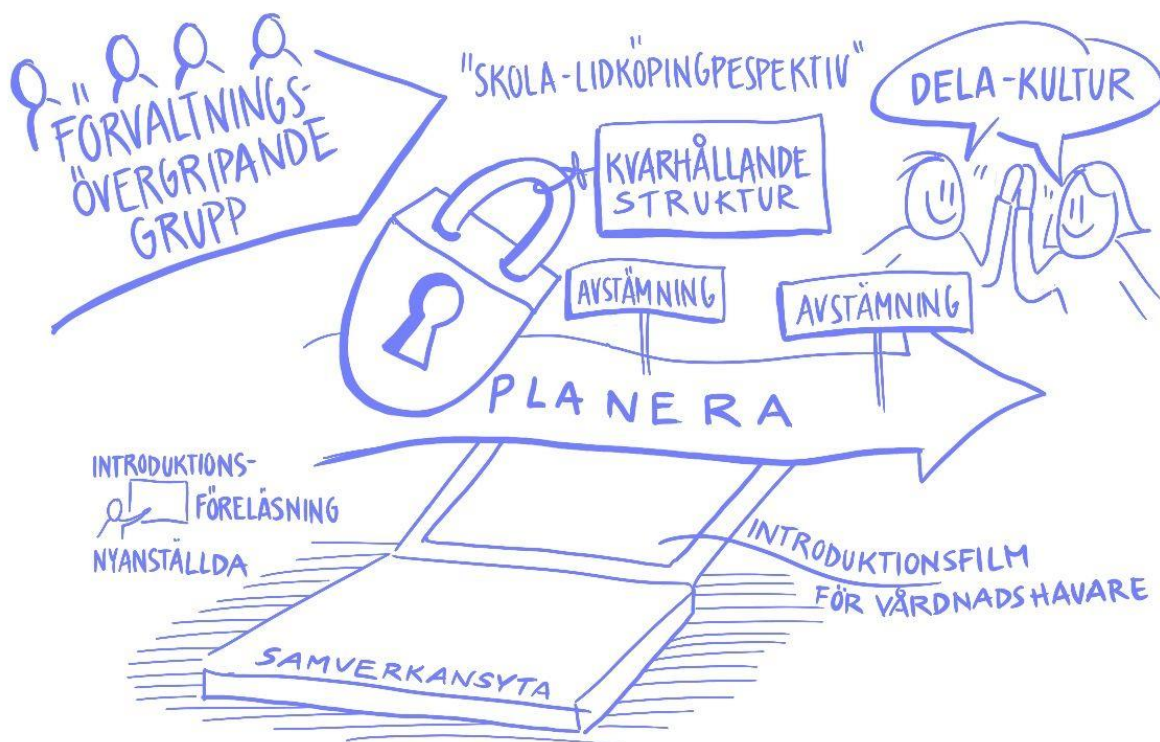
Organisation

Lidköping tog del av organisatoriska erfarenheter från de kommuner som redan var med i satsningen och genomförde våren 2017 föreläsningar för rektorer, rektorer i förskolan, elevhälsa samt nyckelpersoner med syftet att skapa förförståelse för att kunna driva

satsningen. Nyckelpersonerna valdes ut av rektorerna. Två förvaltningsövergripande samordnare utsågs, vilka var kvalitetsutvecklaren för förskola och grundskola samt kvalitetskoordinatör för gymnasiet.

Hösten 2017 genomfördes föreläsningar för all personal, förskola till och med gymnasium. Under våren 2018 fick rektorer, elevhälsa och nyckelpersoner utbildning i sociografisk inventering för att kunna genomföra kartläggningar. Arbetet med satsningen fortlöpte utifrån de behov som verksamheterna hade. Rektorerna ansvarade för och drev arbetet tillsammans med elevhälsan och nyckelpersoner.

Från och med hösten 2018 har sociografiska inventeringar genomförts med stöd av elevhälsans personal och Hélène Jenvén. En förvaltningsövergripande grupp har bildats där elevhälsochefer, verksamhetschefer, representanter för barn- och elevhälsa samt samordnare ingår. Gruppens syfte är att inta ett "Skola – Lidköpingsperspektiv", skapa kvarhållande strukturer och en dela-kultur samt att planera satsningen och göra avstämningar. Verktyg som används för detta är bland annat digitala samverkansytor där allt material samlas, till exempel en introduktionsfilm för vårdnadshavare. För nyanställd personal har det genomförts "uppsamlingsföreläsningar".

Synliga positiva förändringar

- Satsningen har bidragit till tydliga positiva effekter där pedagogerna ser stora vinster. På vissa grundskolor och förskolor har satsningen fått riktigt bra fäste, både hos elever, undervisande personal och elevhälsa.
- På de skolor där sociografiska inventeringar har genomförts och uppföljning gjorts svarar eleverna att det har blivit mycket lugnare. Lärare vill genomföra kartläggningar i fler klasser.
- Personalen börjar få ett gemensamt yrkesspråk. Begreppen ”samsyn” och ”mushål” används även i andra sammanhang och diskussioner, inte bara inom Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero. De tydliga och enkla metaforerna underlättar vid diskussioner och är bra verktyg för att skapa förändring.
- En röd tråd/samsyn har skapats både inom och mellan de båda förvaltningarna.
- Genom det systematiska kvalitetsarbetet och arbetet ”Normer och värden” har politikerna fått en god kännedom om arbetet med trygghet och studiero.
- I förskolorna och skolorna är de tre reglerna för social samvaro väl synliga och har fått tydligt fäste.
- Gott samarbete har uppstått mellan pedagoger och elevhälsoteam inom satsningen.

Goda exempel

- I två grundskoleklasser (årskurs 2 och 4) där sociografisk inventering har genomförts säger sig nu eleverna förstå orsakerna till den tidigare stökiga situationen. Eleverna följer och påminner varandra om skolans regler och efterfrågar utvärderingar. Eleverna är mer motiverade till skolarbetet och samtliga elever är på plats i klassrummen. Studieron är betydligt bättre och resultaten stiger. Pedagogerna är positiva till förändring och ”håller i och håller ut”. Pedagogernas arbetsmiljö har blivit mycket bättre. En pedagog som varit tjänstledig från en av klasserna återvänder och upplever att klassen är totalt förändrad: ”Wow! Vad har hänt med denna klass?! Nu är det till exempel en självklarhet att kunna åka på klassresa, vilket inte var fallet tidigare”.

- En rektor på en förskola ser att personalen diskuterar och organiserar barnens dag utifrån syftet att alla barn ska lyckas och inte hamna i situationer där de tar till dåliga fysiska eller verbala medel mot andra barn. På fler avdelningar än tidigare delas barnen upp i lekgrupper och personalen är mer observant och kunnig på situationer där kränkningar eventuellt kan uppstå.

Framgångsfaktorer

- Att benämna Trygghet och Studiero som en satsning och inte ett projekt. Ett projekt har ett avslut vilket denna satsning inte har.
- Att återkommande påminna om satsningen i olika sammanhang, både på ledningsnivå och bland personalen.
- Att elevhälsan intar ett helikopterperspektiv och blir tydliga bärare av satsningen och kan lyfta in och rekommendera verktygen där de bäst behövs. Elevhälsan är viktig för den kvarhållande strukturen på de olika enheterna.
- Starka rektorer som tror på satsningen och är villiga att driva det förändringsarbete som krävs.

Kommunernas goda exempel

Tidaholms kommun

Antal år i satsningen

Barn- och utbildningsförvaltningen gick med i satsningen januari 2017 och är fortfarande aktiv i satsningen.

Kontaktperson

Johanna Ljungqvist, utvecklingsledare Barn- och utbildningsförvaltningen

Telefon: 0502-60 61 31

E-post: johanna.ljungqvist@tidaholm.se

Organisation

I uppstarten av satsningen i Tidaholms kommun fokuserades första halvåret 2017 på föreläsningar för skolledare, elevhälsa och så kallade nyckelpersoner som rektorerna valde ut för att tillsammans med rektorerna driva satsningen på de olika enheterna. Skolchefen var tydlig med att de tre reglerna för social samvaro skulle gälla från

förskolan till gymnasiet. Rektorerne fick i uppdrag att implementera de tre reglerna oberoende av när förskolan eller skolan aktivt skulle gå in i satsningen. Inför läsåret 2017/2018 fattades beslut om att starta arbetet med Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero i förskolan. Samtlig personal i förskolan fick under hösten och början av efterföljande år ta del av föreläsningarna som varvades med diskussioner ledda av nyckelpersonerna på enheterna. Parallellt träffades nyckelpersonerna med jämna mellanrum för att dela goda exempel samt för avstämning och handledning. Med på dessa tillfällen var en organisationskonsult, förvaltningens samordnare för satsningen och ibland även Héléne Jenvén. Organisationskonsultens uppdrag var att stötta förvaltningen i att nå en samsyn kring hur personalen ska arbeta för att öka barnens inkluderande av varandra och på så sätt förbereda barnen bättre inför överlämnande till grundskola. Ett sekundärt mål var att dra lärdomar inför att grundskolan skulle gå med i satsningen.

Följande läsår 2018/2019 var det dags för grundskolan, gymnasiet och Kulturskolan att fokusera på satsningen och starta upp med föreläsningarna som all personal på skolorna deltog i, även bispisningspersonal, lokalvårdare och vaktmästare. Även inom grundskola och gymnasium utsågs nyckelpersoner. Nyckelpersonerna träffades 2–3 gånger per termin för att få handledning av Héléne Jenvén men också för att dela goda idéer och erfarenheter. Dessa tillfällen organiserades av samordnaren för satsningen. Samtidigt fortsatte förskolan att arbeta med att förankra och utveckla arbetet och fick utifrån behov stöd av Héléne Jenvén i form av handledning till både rektorer och pedagogisk personal.

Nu arbetar samtliga enheter utifrån Héléne Jenvéns teorier och verktyg och behovet på enheterna styr omfattningen. På några förskolor och skolor stöttar Héléne Jenvén med handledning i det praktiska arbetet, bland annat med sociografisk inventering och arbetslagskontrakt. Samordnaren fortsätter att regelbundet anordna träffar för nyckelpersonerna i förskola, grundskola och gymnasium. Vid vissa tillfällen har Héléne Jenvén medverkat och då med syftet att fortbilda och handleda. Även rektorsgruppen har fått fortbildning och handledning av Héléne Jenvén för att lättare komma till samsyn och driva arbetet. Under hösten 2019 genomfördes två föreläsningar för nyanställd

personal för att skapa förståelse för satsningen och samsyn kring nolltolerans mot kränkningar.

Synliga positiva förändringar

- Satsningen har gjort tydliga avtryck hos personalen gällande samsyn om kränkningbegreppet och värdegrundsarbetet. Tack vare Hélène Jenvéns teorier och metaforer har ett gemensamt språk uppstått vilket är till stor hjälp vid diskussioner för att nå samsyn.
- Några arbetslag har kommit så långt att de handleder varandra i frågor om det gemensamma förhållningssättet vid bemötandet av eleverna.
- Vid Skolinspektionens regelbundna kvalitetsgranskning vid två grundskolor (F-6 och 7–9) våren 2019 blev beslutet att båda enheterna arbetar i hög utsträckning för att skapa trygghet och studiero så att eleverna kan ägna sig åt skolarbete.
- Vid överlämning från förskola till förskoleklass märker mottagande pedagoger tydligt att förskolorna har gjort ett gediget arbete med trygghet och lekro. Elevgrupperna är lugnare och det är lättare att lösa konflikter som uppstår tack vare att eleverna har en förståelse för och kunskap om de tre reglerna för social samvaro. Eleverna hjälper varandra med att bli inkluderade och hålla sams.
- På en av F-3-enheterna har antalet kränkingsanmälningar minskat markant, från tidigare 15–23 anmälningar per termin till nu enbart 5 anmälningar per termin. I den klass där det fanns flest kränkingsanmälningar genomfördes en sociografisk inventering och nu har inga nya kränkingsanmälningar gjorts.

Goda exempel

- I en högstadielklass hade det varit problem med hög skolfrånvaro, kränkningar och mobbning sedan årskurs 7. Trots flera insatser från skolan eskalerade problemen. Några av vårdnadshavarna ställde sig inte bakom skolans insatser. Situationen blev ohållbar för elever och personal. I början av höstterminen, när eleverna gick i årskurs 9, genomfördes en sociografisk inventering som snabbt visade sig ha positiva effekter. Elever och personal upplevde en stor positiv skillnad. De hade roligare tillsammans, kränkningarna minskade drastiskt och

alla fick vara med. Klassen kunde under mitten av höstterminen åka på klassresa, något som inte upplevdes som troligt i början av terminen. Man upplevde också stora ”personalvinster” i form av samarbeten mellan olika personalkategorier som inte hade uppstått annars. Under uppföljningssamtal med eleverna så sades bland annat följande:

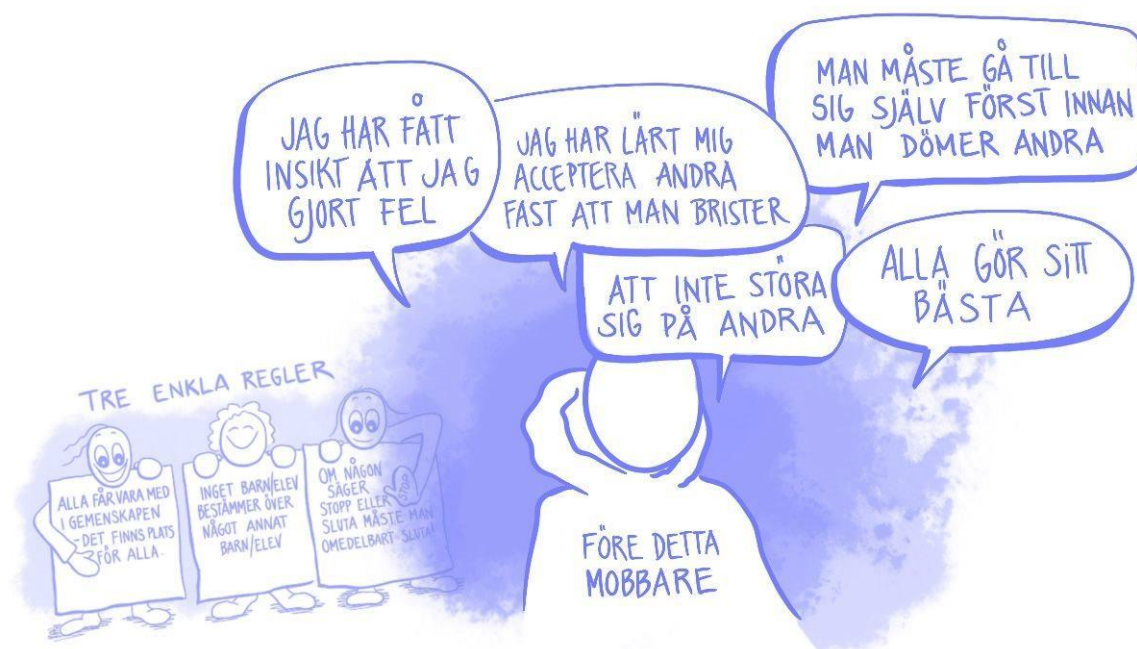
”Jag har fått insikt i att jag gjort fel. Jag har lärt mig att acceptera varandra fast att man har brister. Att inte störa sig på andra. Man måste gå till sig själv först innan man dömer andra. Alla försöker sitt bästa.” (Uttryckt av elev som tidigare mobbat.)

”Nu tycker jag att det är bättre i klassen. Jag vill gå till skolan nu för att jag känner att jag har någon i klassen, en vän. Jag hör inte skitsnack från dem som jag hänger med längre. Jag tror att det beror på intervjuerna men även på samtalen efteråt. Nu har alla fått veta hur det är. Nu hänger jag på klassen mer, tidigare väntade jag på att någon skulle fråga mig. Jag frågade exempelvis om jag fick sitta med vid bordet i matsalen, men nu sätter jag mig bara. Jag vågar mer nu och har starkare självkänsla. Jag vet att de inte kommer säga nej, jag känner mig tryggare i mig själv.” (Uttryckt av elev som tidigare blivit mobbad.)

- Följande uttalande kommer från ett barn i förskolan som tidigt i satsningen ger uttryck för att det har tagit till sig de tre reglerna för social samvaro: ”Vad då?! Alla barn här är väl mina kompisar?!” Barnet svarade på frågan om vilka som är barnets kompisar på förskolan. Svaret fick personalen att inse hur tokigt frågan var formulerad och att man på sätt och vis hade förutsatt att alla barn inte kan leka med varandra. Nu tränar man istället medvetet på att alla barn ska kunna umgås och leka med varandra.

Framgångsfaktorer

- Tydlig struktur. Organisation och långsiktig planering fastslogs i tidigt skede av satsningen. En stående tid varannan vecka avsattes på skolorna för arbete med Trygghet och Studiero.
- Att starta satsningen i förskolan.
- Hela-skolan-ansats.
- Tydlig och engagerad skolchef.
- Handledning av Héléne Jenvén utifrån egna behov och dilemman till personal och rektorer.

Kommunernas goda exempel

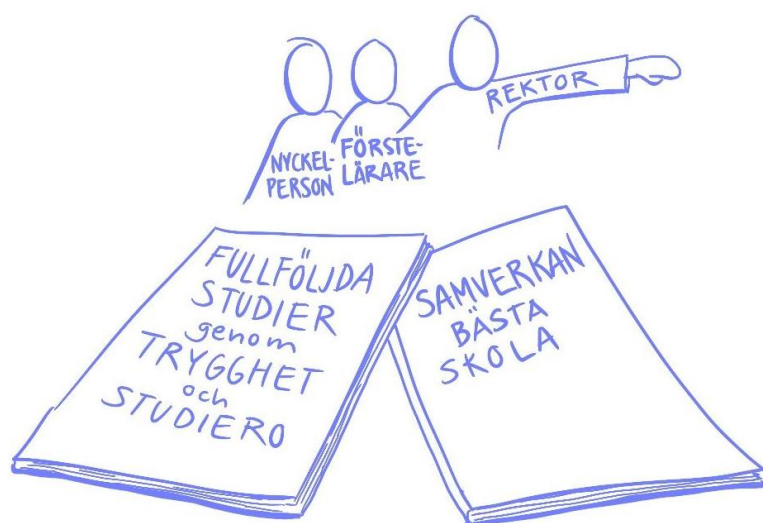
Skara kommun

Antal år i satsningen

Barn- och utbildningsförvaltningen i Skara gick med våren 2019.

Kontaktperson

Marie Engelbrektsson
verksamhetssamordnare
Telefon: 0511-325 19
E-post: marie.engelbrektsson@skara.se

Organisation

Barn- och utbildningsförvaltningen i Skara valde att våren 2019 börja med två F-6-skolor där det fanns ett stort behov av att förbättra tryggheten och studieron. Biträdande förvaltningschef, chef för stöd och elevhälsa, verksamhetssamordnare samt rektorerna på respektive skola planerade för genomförandet där rektorerna fick en drivande roll. Planeringen synkroniserades även med Skolverket där man får stöd i form av Samverkan bästa skola. All personal på skolorna är med i satsningen oavsett vilket uppdrag de har. Sex stycken nyckelpersoner håller i varsin lärgrupp på F-6-skolorna. I lärgrupperna förs först en dialog kring det som planeras för eleverna för att skapa samsyn och enhetligt agerande hos personalen. De tre reglerna är förankrade hos all personal samt vårdnadshavare. Trygghetsråden på skolorna pratar med klasserna om de tre reglerna och genomför olika dilemmadiskussioner för att ytterligare befästa reglerna. Personalen är väl förtrogen med uttrycket ”mushål” och diskuterar handledning av kollegor i situationer där man inte agerar unisont.

Hösten 2019 gick högstadiet med i satsningen, även här i samarbete med Skolverkets Samverkan bästa skola. Förvaltningens verksamhetssamordnare har en central roll i kontakten med Hélène Jenvén och rektorerna. På skolan är det rektorerna tillsammans med förstelärare som planerar, driver och stöttar satsningen.

Under våren 2020 går samtliga förskolor in i satsningen. Varje förskolerektor har utsett en nyckelperson som ska stötta och driva arbetet på förskolorna.

Synliga positiva förändringar

- Det finns idag en otrolig kraft av ”tillsammanskap” hos personalen och en vilja att stå upp för eleverna på skolan (F-6). Personalen drar åt samma håll och har en gemensam bild av och metod för hur man ska arbeta.
- Personalen använder sig av ett gemensamt språk för att förklara komplexa fenomen.
- På rasterna har man börjat med styrda rastaktiviteter.

Goda exempel

- Elevernas agerande ger uttryck för att de tre reglerna börjar ”sätta sig” på F-6-skolorna:
  - En elev är ledsen över att en annan elev har bestämt på bussen till skolan och säger följande: ”Visst är det så att inget annat barn får bestämma över något annat barn?”
  - Årskurs 5 var och tittade på en teater där skådespelarna frågade vad som kunde gjorts annorlunda i den konflikt som spelades upp. Många av eleverna ropade då: ”De kunde sagt stopp eller sluta...”

Framgångsfaktorer

- Att se värdet och effekten av att kombinera andra förbättringsinsatser med Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero, till exempel Skolverkets Samverkan bästa skola.

- Engagerade och drivande rektorer som tar stöd av förstelärare/nyckelpersoner och är väl förtrogna med innehåll och teorier.
- Att politikerna görs medvetna om och blir insatta i satsningen.
- En hela-skolan-ansats; att all personal är med i processen och satsningen, oavsett uppdrag.
- Att personalen först har dialog och skapar samsyn innan förhållningssätt och regler förankras med elever och vårdnadshavare.
- Trygghetsteam som genomför enkäter två gånger per termin för att utvärdera tryggheten och studieron. Enkäterna går sedan igenom med varje årskurs samt elevhälsan med fokus på positiva förändringar och vad som fortsatt behöver åtgärdas.

Tips från medverkande kommuner

De medverkande kommunerna har under sitt arbete fått insikter som kan vara värdefulla både för de som medverkar i satsningen Trygghet och Studiero, men också för de som på andra sätt jobbar med skolutveckling eller med ett systematiskt arbete mot kränkningar och mobbning. De deltagande kommunerna har samlat sina tips nedan.

Systematik och kvarhållande strukturer

- Det är viktigt att ha en systematik i att hela tiden påminna om detta viktiga arbete, och att förklara arbetet som ett verktyg för både åtgärdande, förebyggande och främjande arbete. Det är ett verktyg som ska användas, ett vetenskapligt verktyg för att hantera trygghet och studiero.
- Arbetet med trygghet och studiero är ett arbete som tar tid. Avsätt tid – över tid. De stora förändringarna kommer inte på en gång. Det kostar inga stora pengar när man väl har lagt grunden, och alla drar åt samma håll.
- Planera tidigt för kvarhållande strukturer och samordning av satsningen. Se över en långsiktig finansiering. Hitta egna former för kvarhållande strukturer, till exempel att utbilda någon som kan hålla i föreläsningar, att avsätta tid stående för arbetet, ha en tydlig planering för det arbete som följer efter en sociografisk inventering och att följa upp. En annan strategi är att utse

”Det här är ingen quick-fix, det är ett arbete som tar tid. Avsätt mycket tid över lång tid. De stora förändringarna kommer inte på en gång”

nyckelpersoner som kan planera och organisera arbetet tillsammans rektorerna. En delaktig och engagerad rektor är en stor framgång för att skapa legitimitet för satsningen.

Lokal förankring

- Viktigt är att grundlägga arbetet med en djupanalys av vad satsningen innebär. Ett måste är att förankra på alla nivåer. Det ska finnas ett klart uttalat mål med en ”hela skolan-ansats”. Det får inte bli något som arbetslagen kan välja bort. Erfarenheten är att projekt som kommer ”uppifrån” gärna tenderar att uppfattas och benämnas som omöjliga eller icke önskvärda.
- Ibland finns faran med projekt eller modeller att de inte blir ordentligt förankrade. Tala hellre om värdegrund och socialt samspel än om ett fortbildningskoncept, så att arbetet inte upplevs som kortsiktigt eller att nya pedagoger ”skyller” på att de inte har varit med från början. *”Det får inte bli något som arbetslagen kan välja bort”*
- Skapa en tydlig förankring i skolledningsgruppen och med förvaltningssamverkan.
- Ha en plan för hur man får med hela förvaltningen. En strategi är att börja arbetet i förskolan för att sedan bygga ”den röda tråden” uppåt i systemet.
- Tidigt fundera över hur andra pågående satsningar/projekt i kommunen kan samordnas med satsningen för uppnå synergieffekter och rätt timing. Varje kommun måste anpassa arbetet till sin kontext men konceptet ger möjlighet till en röd tråd i värdegrundsarbetet från förskola till åk 9.

Hela skolan-ansatsen

- Var lyhörd under processens gång för att kunna läsa av var personalgruppen befinner sig och ta hänsyn till i vilken takt gruppen rör sig framåt och för hur organisationen reagerar – och anpassa insatserna därefter.
- Arbeta med gruppen elever och se till att fokus inte hamnar på enskilda elever. Det kan riskera att förstärka icke önskvärda beteenden och skapa ”syndabocker”.

Utvärderarnas perspektiv

Lärares psykosociala arbetsmiljö

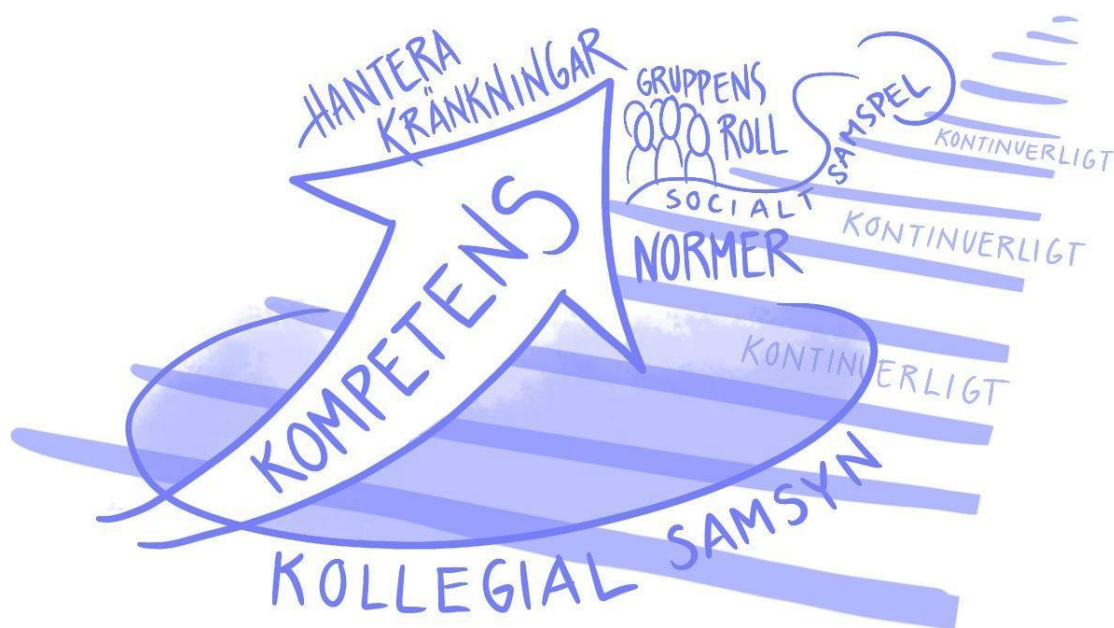
Kristina Gyllensten, leg psykolog, leg psykoterapeut och doktor i psykologi, och Sara Karlsson, PTP-psykolog, Göteborgs universitet

Rapporten *"Hur lärares psykosociala arbetsmiljö påverkas av deltagande i ett projekt för att förebygga kränkningar i skolan – en kvalitativ studie"* beskriver lärares erfarenheter och upplevelser av att ha deltagit i arbetet för att öka trygghet och studiero hos skolelever. Studien fokuserade på lärarnas psykosociala arbetssituation och de organisatoriska förutsättningarna för att implementera fortbildningskonceptet för Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero.

Fyra fokusgruppsintervjuer genomfördes med totalt 18 lärare under 2017-2018. Alla deltagande lärare hade aktivt deltagit i fortbildningskonceptet. Intervjuerna spelades in, transkriberades och analyserades med induktiv tematisk analys. Ur analysen av intervjuerna framkom fyra huvudteman: *"Resurs i läraruppdraget"*, *"Nya former av stöd och samsyn"*, *"Arbetets krav påverkas"* och *"Arbetsätt mot kränkningar måste hållas vid liv"*. Fortbildningskonceptet och metoderna, för att främja studiero och minska kränkningar, hade enligt deltagarna ökat lärarnas kompetens och förmåga att hantera kränkningar i skolan. De ökade sin medvetenhet gällande normer hos eleverna och gruppens roll i det sociala samspelet. Det resulterade även i en ökad kollegial samsyn gällande normer och kränkningar, vilket uppfattades som väldigt viktigt, och bidrog till ett ökat samarbete och delat ansvar för eleverna, enligt deltagarna. Eftersom konceptet upplevdes effektivt i arbetet med att skapa lugn i klasserna uppgav flera

deltagande lärare att de blev frustrerade över de organisatoriska hinder som gjorde det svårare att arbeta enligt den struktur och de metoder de hade lärt sig. Arbetet med att öka trygghet och studiero uppfattades inte som ett tillfälligt projekt som så småningom skulle avslutas, tvärtom så betonade deltagarna i studien vikten av ett kontinuerligt arbete med frågor gällande normer och kränkningar i skolan.

För att ta del av rapporten "Hur lärares psykosociala arbetsmiljö påverkas av deltagande i ett projekt för att förebygga kränkningar i skolan - en kvalitativ studie" i sin helhet besök www.skaraborg.se under fliken Fullföljda studier.

Utvärderarnas perspektiv

Samverkan i komplexitet

*Thomas Andersson, professor i företagsekonomi,
Christian Gadolin, lektor i företagsekonomi, och
Helen Stockhult, lektor i företagsekonomi, Skövde högskola*

Av de två kraftsamlingsområden som vi har följt närmare är det enbart ett – Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero – som har kommit in i en operativ fas så att det går att säga någonting om resultaten på operativ nivå.

På det hela taget beskrivs Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero som mycket framgångsrikt där samtliga inblandade aktörer är mycket nöjda, och deras bestående intryck är att det blivit ”lugnare i klassrummet” i de skolor som deltagit. Vårt fokus i utvärderingen är att förklara dessa framgångar och vi har identifierat följande framgångsfaktorer: 1) ”Införsäljning”/införande som skapade stort intresse och engagemang samt visade relevans för aktörerna, 2) Aktivt förhållningssätt till de ”modeller/verktyg” som ingår i konceptet, 3) Arbeta med vidmakthållande/uthållighet i arbetet, och 4) Kontinuerlig hantering av utmaningar som man mött i arbetet.

Den framgångsrika införsäljningen/införandet handlade om flera samverkande faktorer. För det första blev det en start genom presentationen på den årliga skolledarkonferensen i Skaraborg som närmast kom att fungera som en kick-off. Vid ett tillfälle nådde man många relevanta/potentiella aktörer som kunde vara intresserade av att delta i arbetet. Det var också viktigt att det både var en forskare och en rektor som hade arbetat på detta sätt som båda presenterade konceptet. Att det var en forskare var viktigt för legitimiteten, men det slog också an skolornas upplevda krav att arbetet ska vila på

vetenskaplig grund. Att det också var en rektor med erfarenhet av arbetssättet som var med och presenterade gjorde det ”mer verkligt” för rektorerna som lyssnade. Det blev tydligt hur arbetssättet skulle påverka rektorns roll och arbetet, och det blev därmed ”översatt” till deras praktik. Men det allra mest uppenbara var att ”lösningen” som serverades genom Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero adresserade ett problem som skolorna verkligen upplevde att de hade som de ändå måste hantera. Problemet upplevdes också som akut så att det behövdes insatser relativt snart.

Förhållningssättet till ”modellerna/verktygen” som finns inom Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero var ytterligare en framgångsfaktor. Ofta hamnar modeller och förhållningssätt i förgrunden vid den här typen av arbete, men här var det snarare värdegrundsarbete/socialisering som hamnade i förgrunden och modellerna/verktygen erbjöd en repertoar att arbeta med dessa frågor. De tre regler (eller förhållningssätt som vissa deltagande skolor föredrog att kalla dem) – 1) Alla får alltid vara med i gemenskapen – det finns plats för alla, 2) Inget barn/elev bestämmer över något annat barn/elev, och 3) Om någon säger stopp eller sluta måste man omedelbart sluta – är basen för den här värdegrunden. Den kanske allra viktigaste delen var att det skedde en översättning i två steg mellan forskning/koncept till praktik. Steg 1 handlade om att den involverade forskare Hélène Jenvén är mycket praktiskt intresserad och själv är lärare, vilket gjorde att hon redan själv hade gjort sina forskningsresultat mer praktiskt applicerbara än forskning normalt gör. Steg 2 handlade om att utifrån denna första översättning, så skedde det en lokal anpassning till varje deltagande skola där man tog hänsyn till deras lokala förutsättningar för att arbetet skulle få bästa effekt just där. Det gjorde också att konceptet i praktiken på operativ nivå kunde se olika ut/ha olika tyngdpunkt beroende på skola. Viktigt är också att arbetet med Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero i allmänhet inte blev något separat projekt, utan istället integrerades i det befintliga arbetet som redan fanns. Det visade sig även att det aktiva arbetet med (översättningen/anpassningen) Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero lokalt var viktigt i sig för att levandegöra idéerna. Som en rektor uttryckte det: ”Modellen ska utmana oss att tänka, den är inte istället för att tänka”.

Den tredje övergripande framgångsfaktorn var vidmakthållandet/uthålligheten kopplat till arbetet. Det svåra med att föra in idéer/värderingar/förhållningssätt likt Fullföljda

studier – genom Trygghet och Studiero är att få dessa idéer/värderingar/förhållningssätt att bestå över tid. Detta har varit en viktig del i framgångarna. En rektor uttryckte att ”det handlar om att leda omtag snarare än att införa”. Värderingar och förhållningssätt är trögrörliga och det behövs uthållighet och ”gnatande” för att få dessa att sätta sig, och sedan upprepningen för att få dem att bestå. Det här blir särskilt centralt i skolans värld med den höga personalomsättningen både på lärar- och rektorsnivå. Det ställer ytterligare krav på att kontinuerligt jobba med detta för att även nya medarbetare och chefer ska få möta dessa värderingar och förhållningssätt. Forumen för handledning som skapades var viktiga just för detta syfte. Även om de primärt skapades för att sprida kunskap, blev de i praktiken snarare ett forum för att hålla kunskapen levande och därigenom bidra till vidmakthållandet och uthålligheten i den operativa verksamheten.

Utmaningar har inte saknats, men det har funnits en medvetenhet om dessa och man har kontinuerligt jobbat med dessa utmaningar. Skolan är ett område där det för närvarande kommer många initiativ för utveckling, och även många riktade satsningar. Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero är enbart en av många ”lösningar” och de många olika alternativa lösningarna kommer i praktiken att konkurrera med varandra. Se i rapportens avsnitt om garbage can hur både problem konkurrerar om uppmärksamhet likväl som lösningar konkurrerar med varandra. Det har också visat sig vara en utmaning att ”visa resultat”, då arbetssättet inriktar sig på klassen som grupp och social hierarki och dess succesiva utveckling. Skolan är van och har framförallt verktyg för att följa upp individuella elever summativt, medan Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero sannolikt bäst utvärderas genom att följa upp klassen som grupp och att göra det formativt. Risken är således att resultaten inte fångas upp på ett bra sätt i skolans ordinarie uppföljning. De många samtidiga pågående satsningarna enligt ovan gör det också svårt att härleda ett visst resultat till just denna satsning. Även om det har funnits stort engagemang och övertygelse kring arbetet har det också mött motstånd på olika nivåer. Utvecklingen av koncepten och arbetssättet har därför i mångt och mycket kommit att handla om att hantera detta motstånd på olika sätt. På individnivå har motståndet handlat om att det utmanar den traditionella läraridentiteten med fokus på ämnesinnehåll/undervisning. Trots att läroplanen betonar dels undervisningsuppdraget, dels fostransuppdraget (som Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero främst adresserar), så är det fortfarande många lärare som främst har ett engagemang i

undervisningsuppdraget. På individnivå kan det dessutom handla om en ovilja till nytänkande samt att det förväntas ge merarbete till en redan ansträngd situation. På organisationsnivå handlar det framförallt om resursbrist som tar sig olika typer av uttryck. Lärarnas ansträngda situation gör att de behöver hitta ”stordriftsfördelar” i sitt arbete, där anpassning som den som detta arbete kräver kan försvåra. Det kan även handla om kortsiktig styrning som gör att det saknas uthållighet för arbetet, likväl som att lärarna inte får tillräcklig tid för att arbeta med det. Rektors (bristande) engagemang kan också vara en bidragande orsak. På professionsnivå har det förekommit konflikter mellan professioner där skolkuratorer och skolpsykologer tycker att lärarna går in på ”deras” område, men vanligare har ändå varit att arbetet har inneburit ett mer naturligt gränssnitt för lärare och kuratorer/psykologer att arbeta tillsammans.

Texten är ett utdrag ur rapporten ”Samverkan i komplexitet – Resultat från utvärdering av samverkansmodell social hållbarhet/folkhälsa”. För att läsa hela rapporten besök www.skaraborg.se under fliken Fullföljda studier.

Utvärderarnas perspektiv

Evidens

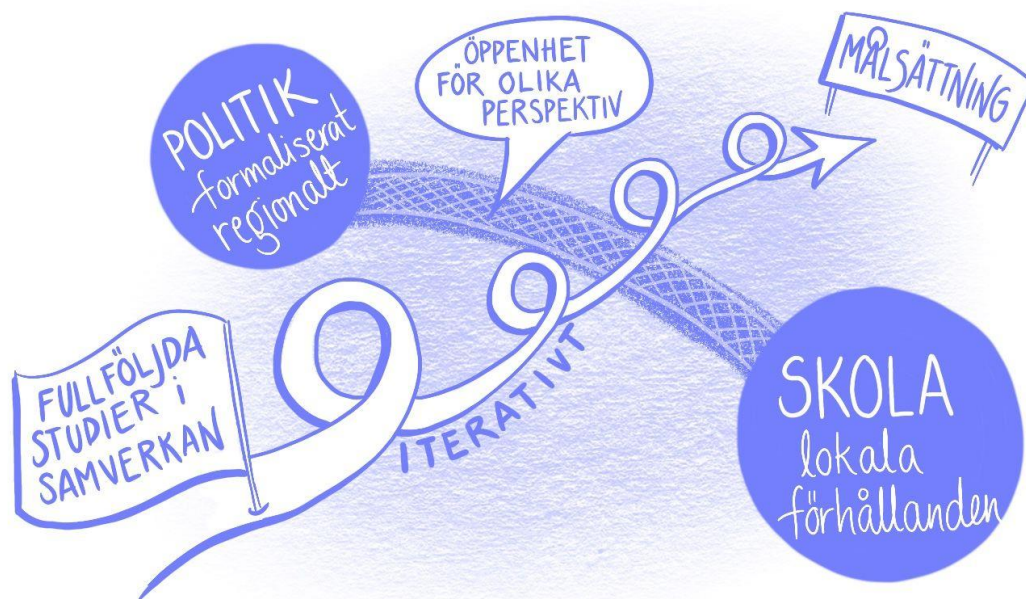
*Morten Sager, lektor i vetenskapsteori, och Isabella Pistone,
doktorand i evidensbaserings och vetenskapsteori,
Göteborgs universitet*

Skaraborgs kommunalförbund, enskilda kommuner och Skaraborgsenheten Avdelning Social hållbarhet inom Västra Götalandsregionen har tillsammans skapat en i många stycken framgångsrik samverkansmodell för att arbeta med social hållbarhet/folkhälsa. Ett av kraftsamlingsområdena där man inom Skaraborg har samverkat i är Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero. I Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero är målet att öka andelen elever som fullföljer sina gymnasiestudier genom trygghet och studiero. I vårt uppdrag som forskare har vi utforskat både det grundläggande synsätt på kunskap som präglar arbetet, men också organiseringen av arbetet utifrån vår kompetens i evidensbaserings. Arbets sättet skiljer sig från den typ av direkt och riktad evidensbaserings som ofta drivs och förespråkas av vissa aktörer och myndigheter på området. Det betyder att insatserna inte är resultat av att all samlad forskning har sammanställts i en systematisk översikt med vägledande råd, manualer eller koncept som sedan implementerats. Med tanke på den komplexitet som kraftsamlingsområdet inbegriper hade en sådan version av evidensbaserings troligen inte varit ändamålsenlig.

I vetenskapsteoretiska termer kan man säga att Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero i Skaraborg *inte* utgår från de definitioner som brukar präglar evidensbaserings av a) hur effekter uppnås, s k “kausalitet”, b) vilka metoder som krävs för valida resultat om sådana effekter, alltså “validitet” och c) hur objektivitet i spridning och implementering kan uppnås. I stället har projektet utgått från andra, relativt komplexa uppfattningar om kausalitet, validitet och objektivitet.

Balansakten mellan formalisering och bedömning

De tydligaste exemplen på hur komplexa uppfattningar om kausalitet, validitet och objektivitet operationaliseras är forskaren Hélène Jenvéns iterativa arbete. Arbetet har karaktäriserats av en hög grad av iteration med upprepade cykler av trial-and-error. Det har handlat om forskning och utveckling av aktionsforskningskaraktär. Detta har skett i samverkan med delregionala aktörer som kontinuerligt samordnas för att skapa en miljö som är förändringsbenägen och uthållig utifrån gemensamt bestämda målsättningar. Därmed har man undgått många av de problem som direkt och riktad evidensbaserad forskning kan uppvisa, såsom en överdriven förväntan om snabba effekter av enskilda insatser, ensidig tillit till RCT-studier (randomiserade kontrollerade studier) och formaliserade manualer och koncept som breddinförs utan lämplig bedömningskompetens och känslighet inför lokala sammanhang. Centralt för kunskapsutvecklingen har troligen varit att det funnits en lokalt förankrad lärare, Hélène Jenvén, som samtidigt bedrivit forskning och löpande använt sig av resultaten från denna i arbetet med att förebygga kränkningar och mobbing.

Fullföljda studier i samverkan

Vad gäller organisering inbegriper satsningen byggandet av en kunskapsekologi som förenar behovet av effektiv och ändamålsenlig samverkan mellan olika politiska, administrativa och professionella funktioner på regional och lokal nivå med behovet av vetenskaplig forskning som både skapas och tillämpas i de lokala sammanhangen. Det verkar som att samverkan är en viktig del i att skapa förutsättningar för lokalt utvecklingsarbete på vetenskaplig grund där ny kunskap kan skapas, spridas och påverka utformning av lokala insatser. Samverkansmodellen som har utvecklats är ett exempel på precis det som har lyfts fram som svagheter i vissa förenklade versioner av evidensbaserad. Arbetet uppvisar grundläggande insikter om behovet av indirekt och icke-riktad, men ändå målmedveten, satsning på att förbättra förutsättningarna för lokalt arbete med utgångspunkt i forskning. I en mening kan därför Skaraborgs samverkansmodell i många stycken användas som en modell även i vetenskapsteoretiskt avseende, för att visa på hur ny kunskap inom ett komplext område långsiktigt kan utvecklas, spridas och påverka utformningen av lokala insatser. Vilket är tydligt i fallet med satsningen på Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero.

Utmaningar och rekommendationer framåt

Samtidigt finns det områden som arbetet med kraftsamlingsområdet behöver uppmärksamma för att inte få problem som följer av en mer komplex hållning till uppföljning och kunskapsspridning. Det finns svårigheter med att utvärdera komplexa satsningar som karakteriseras av en rad olika orsakskedjor och i detta ligger också en notorisk svårighet i att isolera vad som faktiskt orsakat vilka utfall. Också vilka utfall som är relevanta att mäta beror troligen på i vilken nivå i kedjan man befinner sig. Det finns anledning att misstänka att den kunskap som politiker behöver för att fatta beslut inte är av samma typ som den kunskap som lärare på en skola behöver för att se att de insatser som görs fungerar för just eleverna i den skolan. Den öppenheten som tillåts för aktörer att ha olika perspektiv är troligtvis en styrka i satsningen, samtidigt som den försvårar utvärderingar av satsningen.

Att förstå satsningens orsakskedjor genom att använda programteoriverktyget skulle kunna fungera som en hjälp i att bestämma hur och för vilka utfall utvärderingar skulle kunna göras på vilka nivåer. Det finns flera olika användningsområden för programteorier. En introduktion med exempel finns beskrivet exempelvis i ”Verkstäder för utvärdering i välfärdsverksamheter –

erfarenheter från några svenska FoU-enheter och högskolor” (Karlsson och Eriksson (red.), 2011) (kapitel 4).

Vi rekommenderar också att de uppföljningar som redan görs inom Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero genom aktionsforskning och lokalt utvecklingsarbete kompletteras med mer kvantitativa och aggregativa metoder. En typ av utvärderingsmetod som kan vara intressant på lokal nivå skulle kunna vara utvärdering utifrån PGSA-cykler. Det betyder att i planeringsfasen (P) tydligare bestämma sig för vad som är problem och målsättning i en viss insats och sedan genomföra den (G), studera utfallet (S) och analysera konsekvenserna och agera utifrån det (A). PGSA-cykler och många andra verktyg för att systematisera och kvantitativt följa upp lokala förbättringsarbeten finns utvecklade inom förbättringsvetenskap. I Sverige är Jönköping Academy en av de ledande aktörerna inom disciplinen. De har lång erfarenhet av samskapande i förbättringsarbeten.

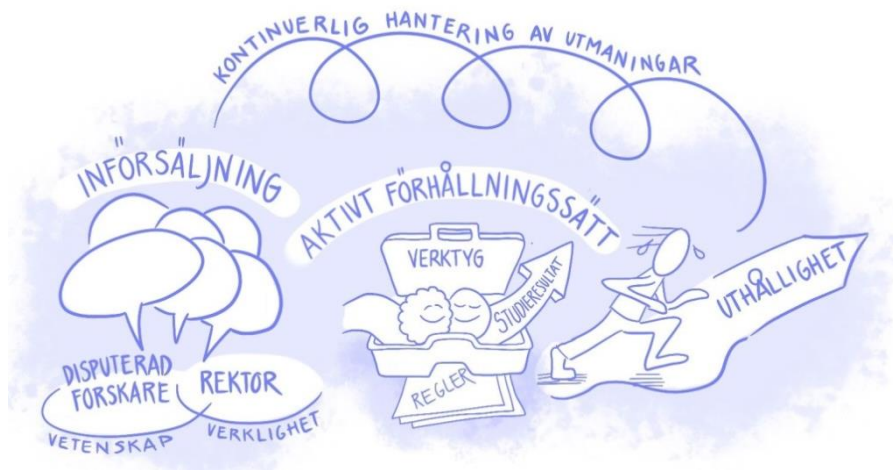
Sammanfattning

En central del av Fullföljda studier – genom Trygghet och Studieros framgång menar vi är den iterativa utvecklingen av metoder och arbetssätt som utförts kontinuerligt. Detta har karaktäriserats av en balansakt mellan det formaliserade fortbildningskonceptet och anpassningar till de lokala förhållandena ute i skolorna. En avgörande faktor i detta har troligen varit arbetet utifrån samverkansmodellen. Samverkansmodellen har möjliggjort den kunskapsflexibilitet som varit avgörande för satsningen. Kunskapsflexibiliteten har möjliggjorts genom samverkan mellan de olika aktörerna i olika nivåer, vilket har främjat ett gemensamt lärande. De senaste utvecklingarna i form av *arbetslagskontrakt* som ett sätt att hantera så kallade *mushål* (alltså problematiska skillnader i förhållningssätt) har hittills fått goda reaktioner från de skolor där det testats. Eftersom Fullföljda studier – genom Trygghet och Studiero ständigt utvecklas kommer också nya problem och frågor att dyka upp. Ett viktigt arbetssätt för att hantera sådana problem är just utrymmet som samverkansmodellen skapar för utveckling av nya verktyg utifrån nya problem. Detta blir viktigt att värna om i det framtida arbetet.

Inför framtiden

Avslutande ord från arbetsgruppen

*Gunilla Carlsson, Marita Friberg, Malin Gustafsson,
Hélène Jenvén och Susanne Sandgren*

Vår önskan med satsningen Trygghet och Studiero är att bidra till optimala lärmiljöer och skapa bättre förutsättningar för elever att fullfölja sina studier. Förutsättningarna för ett systematiskt arbete mot kränkningar och mobbning byggs i ett socialt och relationellt sammanhang och i en komplex verklighet. Därför behöver satsningen fortsätta utvecklas för att hantera nya utmaningar. Vi ser en positiv utveckling när forskningen lyfts in i verksamheterna. Varje deltagande kommun gör sina lokala anpassningar utifrån de gemensamma teoretiska och praktiska verktyg som konceptet tillhandahåller.

I denna rapport visas delar av satsningen så här långt, men arbetet fortsätter. I arbetsgruppen skapar vi tillsammans idéer om hur det fortsatta arbetet ute i kommunerna kan utvärderas och följas upp samt spridas. Med en ödmjuk orubblighet fortsätter vi, teoretiker och praktiker, att kroka arm med varandra för att tillsammans utforska en komplex problematik.

Vill du veta mer?

Satsningen Trygghet och Studiero bygger bland annat på H el ene Jenvéns doktorsavhandling ”Utsatta elevers maktlöshet: En studie om elevers sociala samvaro som förbättringsarbete i  k 8-9” (2017). Avhandlingen finns att hitta på Skaraborgs kommunalf rbunds hemsida www.skaraborg.se under fliken Fullföljda studier, där den både kan l sas som pdf och lyssnas på som ljudbok.

På Skaraborgs kommunalf rbunds hemsida hittar du också inspelade föreläsningar med H el ene Jenvén samt satsningens medverkande kommuner från konferensen ”Tillsammans har vi gjort skillnad” som ägde rum i december 2018.

Även en inspelad sammanfattning av rapporten ”Hur lärares psykosociala arbetsmiljö påverkas av deltagande i ett projekt för att förebygga kränkningar i skolan - en kvalitativ studie” av Kristina Gyllensten och Sara Karlsson vid Göteborgs universitet, samt rapporten i sin helhet, finns att hitta h r. Här ligger också utvärderingen ”Samverkan i komplexitet” av Thomas Andersson, Helen Stockhult och Christian Gadolin vid Skövde högskola.

Satsningen bygger också på Skolverkets framgångsfaktorer kring trygghet och studiero som finns att l sa i rapporten ”Utvärdering av metoder mot mobbning” (2011).